

Razvoj etničke strukture Istočne Hrvatske u drugoj polovici 20. stoljeća

Dražen Živić*

U ovome je članku analiziran razvoj etničke strukture pučanstva Istočne Hrvatske u drugoj polovici 20. stoljeća (1948.-1991.). Razmatrane su promjene broja i udjela naroda i etničkih skupina te njihov prostorni razmještaj na nivou naselja. Na koncu je članka prikazan utjecaj velikosrpske agresije (1991.-1997.) na etnodemografski razvoj istočnohrvatskog prostora.

Ključne riječi: Istočna Hrvatska, etnička struktura, Hrvati, Srbi, ostali, velikosrpska agresija, prognano stanovništvo

Development of the Ethnic Structure of Eastern Croatia in the Second Half of the 20th Century

This paper provides an analysis of the development of the population ethnic structure of Eastern Croatia in the second half of the 20th century (1948-1991). The changes of the number and share of particular nations and ethnic groups and their spatial distribution with regard to settlements have been considered here. At the end of the paper the author presents the influence of the Great-Serbian aggression (1991-1997) on the ethnodemographic development of Eastern Croatia.

Key Words: Eastern Croatia, ethnic structure, Croats, Serbs, the others, Great-Serbian aggression, exiled population

UVOD

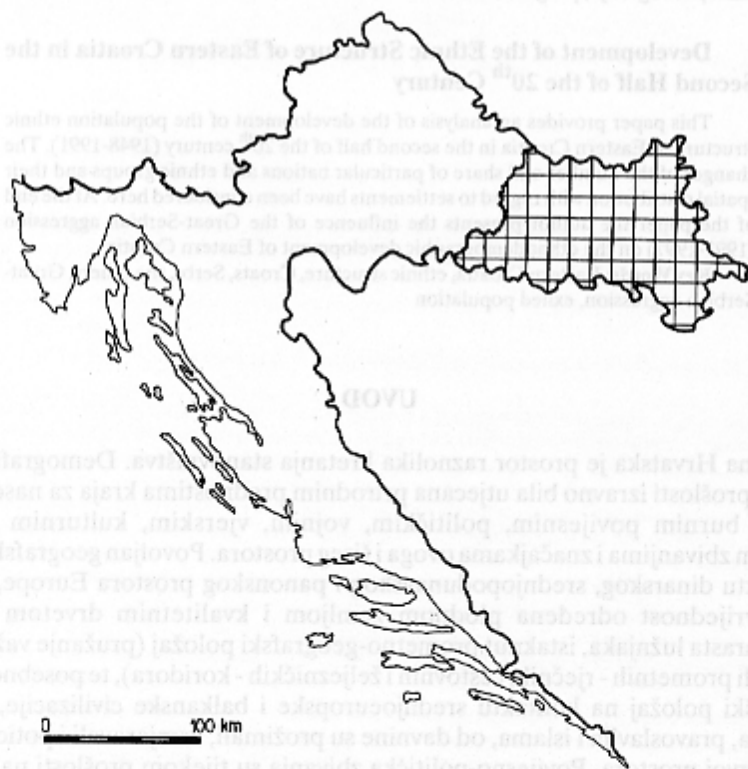
Istočna Hrvatska je prostor raznolika kretanja stanovništva. Demografska je dinamika u prošlosti izravno bila utjecana prirodnim prednostima kraja za naseljavanje, odnosno, burnim povijesnim, političkim, vojnim, vjerskim, kulturnim i gospodarstvenim zbivanjima i značajkama ovoga i šireg prostora. Povoljan geografski položaj na kontaktu dinarskog, srednjopodunavskog i panonskog prostora Europe, iznimna agrarna vrijednost određena plodnom zemljom i kvalitetnim drvetom bogatim šumama hrasta lužnjaka, istaknut prometno-geografski položaj (pružanje važnih transeuropskih prometnih - rječnih, cestovnih i željezničkih - koridora), te posebno osjetljiv geostrateški položaj na kontaktu srednjoeuropske i balkanske civilizacije, ali i katoličanstva, pravoslavlja i islama, od davnine su prožimali, usmjeravali i poticali populacijski razvoj prostora. Povijesno-politička zbivanja su tijekom prošlosti na prostoru

* Mr. sc., asistent, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Marulićev trg 19/I, 10.000 Zagreb, Hrvatska / Croatia

Istočne Hrvatske izazivala brojne društvene i gospodarstvene promjene, koje su demografski razvoj kraja kroz čitav niz desetljeća, pa i stoljeća, činila iznimno nestabilnim, nesigurnim i oscilatornim. Sve do druge polovice XX. stoljeća rijetka su i razmjerno kratka bila razdoblja stabilnog i prirodnog populacijskog razvoja (rasta). Mnogo veće su značenje imale česte izmjene stanovništva, brojna stradanja u ratovima i bolestima, te migracijska gibanja, koja su izravno opterećivali stabilan populacijski razvoj prostora. Ni suvremeno razdoblje - 1990-tih godina, nažalost, nije bilo pošteđeno velikih ljudskih, materijalnih i kulturnih stradanja.

Zadatak ovog rada je da se kroz raščlambu etničke strukture pučanstva upozna još jedan aspekt suvremenog populacijskog razvoja istočnog dijela Hrvatske. Pokazatelji smjera, intenziteta i trenda etnodemografske dinamike na istočnohrvatskom prostoru osobito su važni za razumijevanje i ocjenu ključnih društvenih zbivanja u drugoj polovici XX. stoljeća, posebno za objašnjenje suvremenih političko-vojnih prilika, potaknutih raspadom Jugoslavije, uspostavom neovisne hrvatske države, te velikosrpskom agresijom na nju u posljednjem desetljeću ovoga stoljeća.

Prostor je istraživanja u ovome radu prilično jasno uokviren i omeđen, iako su tijekom posljednjih godina izvršene značajne upravno-teritorijalne izmjene. Istočna je Hrvatska jedna od pet makroregionalnih sastavnica hrvatskog državnog teritorija, koja obuhvaća istočni, najvećma, ravničarski i nizinski dio hrvatskog prostora. (Slika 1.)

Sl. 1. Geografski položaj Istočne Hrvatske u Republici Hrvatskoj.

Fig. 1 Geographic position of Eastern Croatia in the Republic of Croatia.

Upravno su je do kraja 1992. godine činile općine: Beli Manastir, Donji Miholjac, Đakovo, Našice, Nova Gradiška, Orahovica, Osijek, Požega, Slatina, Slavonski Brod, Valpovo, Vinkovci, Vukovar i Županja. Zakonom o teritorijalnom ustrojstvu i lokalnoj samoupravi u Republici Hrvatskoj (prosinac 1992.) Istočna Hrvatska je podijeljena između: Virovitičko-podravске, Požeško-slavonske, Brodsko-posavske, Osječko-baranjske i Vukovarsko-srijemske županije.¹ Za potonji se prostor u uporabi nalazi i povijesni termin - *Slavonija i Baranja*.

Prirodne su međe prostora vrlo jasno izražene: na sjeveru je to rijeka Drava, ujedno državna međa između Hrvatske i Mađarske (izuzetak je Baranja, gdje granica ne ide rijekom Dravom, već crtom ustanovljenom Trianonskim mirovnim ugovorom iz 1920. godine); na istoku rijeka Dunav - državna međa između Hrvatske i Jugoslavije (dio istočne hrvatske granice prolazi prirodno dobro izdvojenim vukovarskim prapor-nim ravnjakom i močvarno-šumskim pojasom Bosutske Posavine); na jugu rijeka Sava - državna međa Hrvatske i Bosne i Hercegovine. Prirodna međa Istočne Hrvatske prema zapadu, Središnjoj Hrvatskoj uvjetovana je pružanjem gorskog i šumovitog prostora Psunja i Papuka. Tako omeđen prostor Istočne Hrvatske ima površinu od 11.090 četvornih kilometara (19,6% površine Hrvatske) i 892.035 stanovnika (18,6% pučanstva Hrvatske), prema posljednjem popisu pučanstva iz 1991. godine.

METODOLOŠKE NAPOMENE

Ocjena trenda, smjera i intenziteta etnodemografskog razvoja Istočne Hrvatske u drugoj polovici XX. stoljeća dati će se usporedbom podataka šest službenih popisa stanovništva, koji su na prostoru bivše Jugoslavije obavljani po svršetku drugoga svjetskog rata (1948., 1953., 1961., 1971., 1981. i 1991.). Za pouzdanu usporedbu rezultata popisa i njihovo ispravno tumačenje, nužno je istaknuti odgovarajuće metodološke napomene, koje se, ponajprije, tiču jedinstvenog prostornog obuhvata istraživanja, te istovjetnih popisnih definicija s obzirom na etničku pripadnost.

Prostor istraživanja smo već u uvodu izdvojili. Riječ je o 14 (bivših) općina koje su upravno-teritorijalno do početka 1993. godine tvorile istočnohrvatski prostor. Prema potonjem je ustrojstvu izvršen i posljednji popis pučanstva 1991. godine. U nastavku rada se uz sintagmu - *bivša općina* (primjerice Vukovar), rabi i pojam - *kraj* (primjerice vukovarski kraj).

Za usporednu raščlambu i pravilno tumačenje rezultata popisa stanovništva, za potrebe ovoga rada su najvažnije promjene u popisnim definicijama s obzirom na etničku pripadnost. Promjene su zabilježene u gotovo svim poslijeratnim popisima stanovništva i često puta, stoga, otežavaju ili potpuno onemogućavaju, vremensku usporedbu etničke strukture stanovništva Istočne Hrvatske. Tek su popisi 1981. i 1991., te donekle 1971. godine u cjelosti usporedivi s obzirom na etničku pripadnost.

Najveće su promjene u popisnim definicijama zabilježili Muslimani, i stoga je praćenje kretanja njihova broja i udjela u ukupnom stanovništvu Istočne Hrvatske do 1971. godine praktično nemoguće. Muslimani su u popisu pučanstva 1948. godine iskazani kao "neopredjeljeni muslimani", odnosno, kao "muslimani-Hrvati" i "muslimani-Srbi", u popisu 1953. godine kao "Jugoslaveni-neopredjeljeni" ili kao "nacionalno neo-

predjeljeni", te u popisu 1961. godine kao "Muslimani-etnička pripadnost". S obzirom na nedostatak popisno jasno definirane pripadnosti, Muslimani se sve do popisa 1971. godine nisu mogli izjasniti u etničkom smislu kao pripadnici drugih etničkih skupina (kao, primjerice Hrvati, Srbi, Crnogorci, Slovenci, Makedonci i drugi). Stoga su se u popisima 1948., 1953. i 1961. godine Muslimani vjerojatno izjašnjavali i kao Hrvati, Srbi, Jugoslaveni, te nacionalno neopredjeljeni. Tek su se u popisima 1971., 1981. i 1991. Muslimani mogli izjasniti u smislu etničke pripadnosti. Razumljivo je tako da zbog razlika u popisnim definicijama nije moguće pouzdano pratiti stvarno kretanje muslimanskog stanovništva na prostoru Istočne Hrvatske u drugoj polovici XX. stoljeća. Upravo stoga, pokazatelj međupopisne dinamike muslimanskog stanovništva nije izračunat za razdoblje od 1948. do 1971. godine.

Odgovarajuće promjene u popisnim definicijama i načinu iskazivanja rezultata popisa stanovništva od 1948. do 1991. godine su zabilježile i neke druge etničke skupine, primjerice: Albanci (u popisima 1948. i 1953. nisu iskazivani kao posebna etnička skupina, već su bili uključeni u "ostale"), Nijemci (1961. su bili uključeni u skupinu "ostali"), Česi (1953. su iskazani zajedno sa Slovancima), Slovaci (1953. su iskazani zajedno sa Česima), Rusini (1948. su iskazani zajedno sa Ukrajinacima, a 1953. i 1961. su bili uključeni u "ostale"), te Ukrajinci (1948. su iskazani zajedno s Rusinima, a 1953. i 1961. su uključeni u "ostale"). Iz potonjih razloga precizna raščlamba međupopisnog kretanja tih etničkih skupina Istočne Hrvatske u drugoj polovici 20. stoljeća (naročito do 1971. godine) nailazi na ozbiljne poteškoće.

Iako ne ulaze u skupinu etnički izjašnjenog stanovništva, od osobite je važnosti istaknuti kategoriju "Jugoslavena". Promjene definicije jugoslavenstva kao popisne kategorije uvjetovale su brojne teškoće u usporedbi kretanja njihova broja i udjela u ukupnom stanovništvu Istočne Hrvatske. Tako u popisima 1948. i 1953. nije postojala kategorija Jugoslavena, 1961. se javljaju "Jugoslaveni-neopredjeljeni", a 1971., 1981. i 1991. godine "Jugoslaveni", kao etnički neizjašnjeno stanovništvo.

OSVRT NA RAZVOJ ETNIČKE STRUKTURE ISTOČNE HRVATSKE DO POČETKA XX. STOLJEĆA

Današnji je prostor Republike Hrvatske u cijeloj svojoj povijesti bio izložen migracijama koje su tijekom vremena stvarale i mijenjale etničku sliku naseljenosti. (Zlatković-Winter, J., 1993.) Pučanstvo Istočne Hrvatske se stoljećima razvijalo u uvjetima stalnih sučeljavanja brojnih naroda, prožimanja različitih kultura, te preklapanja složenih geostrateških, političkih, vojnih i vjerskih utjecaja. Od doseljavanja Hrvata na ove prostore (VI.-VIII. stoljeće) Istočna je Hrvatska uglavnom zadržala prvobitna hrvatska etnička obilježja (Živić, D., 1995.a., 1995.b.)

Istočnohrvatski je prostor naseljen već u prehistoriji. Nakon stabilizacije naseljenosti u antičko/rimskom razdoblju, prva su stoljeća poslije Krista označila temeljitu promjenu demografskih kretanja, te početak višestoljetnih populacijsko-naseljeničkih gibanja, iz kojih se, između ostalog, iznjedrila i današnja etnička slika naseljenosti. Tako su se u razdoblju od VI. do VIII. stoljeća na istočnohrvatski prostor naselile prve skupine Hrvata. (Pavičić, S., 1940.) Tijekom X. i XI. stoljeća Istočnu Hrvatsku je nase-

lilo mađarsko stanovništvo, osobito Baranju, istočnu Slavoniju i zapadni Srijem. (Pavičić, S., 1940., 1953.) U prvoj polovici XIII. stoljeća istočnohrvatski prostor naseljavaju i prve, doduše malobrojne, skupine Nijemaca. (Geiger, V., 1991)

Najznačajnije su se promjene u etničkom razvoju stanovništva Istočne Hrvatske zbile u prvoj polovici XVI. stoljeća, a izazvane su, potaknute i usmjerene bile prodorom Osmanlija i Osmanskog Carstva u ravničarske predjele Hrvatske.² To je razdoblje bilo karakterizirano velikim političkim i društveno-gospodarstvenim promjenama. (Bognar, A., 1991., Živić, D., 1995.a.) U pozadini burnih političko-vojnih zbivanja koji su kulminirali osmanskim osvajanjem Iloka, Vukovara i Osijeka, velikom Mohačkom bitkom 1526. godine, te osvajanjima drugih istočnohrvatskih utvrđenih gradova do 1537. godine - čime je uspostavljena osmanska vojna, politička, upravna, vjerska i kulturna prevlast na ovome prostoru, što je ostavilo značajnog traga u njegovu životu i razvoju - odvijala se korjenita i brojna etnička izmjena stanovništva sa dalekosežnim posljedicama po ukupan populacijski razvoj kraja.³ Prodor Osmanlija u hrvatske krajeve izazvao je masovna seljenja stanovništva prema sjeveru i zapadu, pa i dalje. (Zlatković-Winter, J., 1993.)

Etničke su se promjene na istočnohrvatskom prostoru odvijale u nekoliko etapa, što je, ponajprije, ovisilo o jakosti i učestalosti političkih promjena. Prije samog osmanskog nadiranja (koncem XV. i početkom XVI. stoljeća) dio je starosjedilačkog hrvatskog i mađarskog stanovništva iz straha od osmanske prijetnje izbjegao prema sjeveru i zapadu, ili se sklonio u slabije pristupačne (šumske i močvarne) predjele Istočne Hrvatske. (Crkvenčić, I., 1991., Živić, D., 1995.b.) Još prije Mohačke bitke 1526. godine malobrojne skupine pravoslavaca iz Srbije - tražeći zaštitu od Osmanlija - naselile su se u rubnim istočnim hrvatskim područjima - Srijemu (više) i Istočnoj Hrvatskoj (manje). Postupnim učvršćenjem osmanske vlasti, te političko-sigurnosnih prilika nakon vojnih pohoda od 1526. do 1537. godine, dio izbjeglog katoličkog stanovništva, ponajprije, iz slabije pristupačnih predjela bližih gradovima, počeo se vraćati u svoje domove, i u skladu s novonastalim prilikama prihvaćati islam (tvoreći posve novi - muslimanski etnicitet na ovim prostorima), a dio je ostao katolicima i bio prisiljen živjeti izvan gradskih zidina i u selima, ali na taj način sačuvati hrvatski etnički element na ovim prostorima. (Mažuran, I., 1998.)

Demografske su prilike u Istočnoj Hrvatskoj u prvoj polovici XVI. stoljeća bile iznimno teške.⁴ Veliki je dio prostora, uslijed čestih vojnih pohoda osmanske vojske prema sjeveru, populacijski bio prazan, pa je osmanska vlast nastojala naseljavanjem islamskog (manje) i vlašskog pravoslavnog stanovništva (više) učvrstiti gospodarstveni i demografski razvoj kraja, te osigurati njegovu opstojnost u granicama Osmanskog carstva. (Živić, D., 1995.b.)

Za razumijevanje kasnijih etnodemografskih procesa u Istočnoj Hrvatskoj od osobite je važnosti naseljavanje vlašskog, stočarskog, balkanskog stanovništva, koje je bilo u osmanskoj vojnoj službi (martolozi) i koje je naselilo, najvećma, rubne zapadne dijelove Istočne Hrvatske, odnosno obronke Papuka i Psunja. (Crkvenčić, I. i Pepeonik, Z., 1993.) Neka su istraživanja pokazala da Vlasi u etničkom smislu zapravo nisu bili Srbi, iako su pripadali pravoslavnoj vjeri. Pod utjecajem Srpske pravoslavne crkve oni su u XVIII. i XIX. stoljeću poprimili srpske etničke značajke. (Valentić, M., 1991., 1992.)

Oslobađanje od osmanske vlasti (konceom XVII. stoljeća) ishodilo je nove političko-teritorijalne i etnodemografske promjene u Istočnoj Hrvatskoj. Tako je uslijed nadiranja habsburške carske vojske muslimansko stanovništvo prebjeglo preko Save u Bosnu ili Srbiju, a slijedio ga je dio pravoslavnog stanovništva koje se zbog službe u osmanskoj vojsci plašilo odmazde. U njihova napuštena naselja naselili su se, najvećma, katolici (Hrvati) iz Bosne i Hercegovine, te u znatno manjem broju pravoslavci (Srbi) iz Bosne i Srbije. To je bio početak dugotrajnih naseljenskih procesa koji su tijekom XVIII., XIX. i prve polovice XX. stoljeća uzrokovali bitne etničke izmjene stanovništva, pri čemu su stvoreni temelji suvremene etničke slike naseljenosti Istočne Hrvatske. U tom smislu valja posebno istaknuti planske kolonizacije njemačkog, mađarskog, rusinskog, slovačkog, češkog, dijelom i hrvatskog, odnosno, srpskog pučanstva, koje je provodila austrijska, kasnije austrougarska vlast, nastojeći (iz gospodarstvenih i još više političkih razloga) naseliti, brojnim ratovima opustjele istočnohrvatske predjele. Na koncu valja istaknuti i planska naseljavanja stanovništva nakon provedenih agrarnih reformi po svršetku prvoga, odnosno, drugoga svjetskog rata, koje su provodile "stara" i "nova" jugoslavenska vlast.

ETNIČKA STRUKTURA ISTOČNE HRVATSKE 1910.-1931. GODINE

Kako bismo u cjelosti pravilno razumjeli i ocijenili suvremene etnodemografske značajke Istočne Hrvatske nužno je ukratko se osvrnuti na promjene etničke strukture prema popisima 1910., 1921. i 1931. godine. Potonji popisi vrlo jasno otkrivaju u kojemu su se pravcu kretale promjene broja i udjela pojedinih etničkih skupina populacije istočnohrvatskog prostora. Ne ulazeći detaljnije na ovome mjestu u obrazloženje brojnih metodoloških manjkavosti⁵ navedenih popisa pučanstva, koje u bitnoj mjeri, ne samo otežavaju, već djelomično i potpuno onemogućavaju, usporednu raščlambu etničke slike naseljenosti kraja. Ti nam popisi, nažalost, pružaju mogućnost tek grube procjene etničkog sastava stanovništva. Unatoč potonjem, možemo ipak dati temeljni trend (ocjenu) etnodemografskog razvoja kraja, koji je svojim značajnim dijelom odredio i današnje stanje.

Unatoč jakim useljenskim valovima njemačkog, mađarskog, rusinskog, slovačkog, srpskog i drugog stanovništva iz 19. stoljeća, istočnohrvatski je prostor na početku ovog stoljeća, točnije 1910. godine, bio većinski hrvatski prostor, sa udjelom Hrvata u ukupnom pučanstvu većim od 50% (52,9%). Istodobno su Srbi činili 17%, Nijemci 13,5%, Mađari 11,2% i ostali 5,3% stanovništva kraja. (Nepszamlalasa, 1910. e.vi, Budapest, 1912.) Međutim, burna društveno-politička zbivanja tijekom, i po svršetku prvoga svjetskog rata, izazvala su znatnije promjene u etničkom razvoju stanovništva Istočne Hrvatske. One su očite, pogledamo li etničku strukturu stanovništva prema popisu iz 1921. godine - Hrvata 55,1%, Srba 18,4%, Mađara 8,2%, Nijemaca 13,1%, ostalih 5,2%. (Definitivni rezultati..., 1921., Sarajevo, 1932.) Kao gubitnici u ratu, Istočnu su Hrvatsku, što je bilo sasvim razumljivo, pa i očekivano, u odgovarajućem broju napustili (iz straha od odmazde) Mađari (više) i Nijemci (manje).⁶ S druge su, pak, strane, zahvaljujući planskom naseljavanju od strane novih državnih vlasti po provedenoj agrarnoj reformi 1918. godine, Hrvati i Srbi povećali svoj broj⁷, što se odrazilo na značajnom povećanju njihova udjela u ukupnom pučanstvu

kraja - Hrvata za 4,2% i Srba za 8,2%. Upravo razlika u intenzitetu porasta između Hrvata i Srba u Istočnoj Hrvatskoj, na štetu ovih prvih, najbolje pokazuje koliko je pažnju nova (jugoslavenska/srpska) vlast posvetila etničkom načelu kolonizacije. U cjelokupnom se istočnohrvatskom prostoru, agrarnom reformom "oslobodena" zemlja (!), dijelila, uglavnom, nehrvatskim doseljenicima, tzv. solunskim dobrovoljcima, ili, pak, Srbima iz Like, Korduna, Grubišnog Polja, pa čak i iz Bosne i Srbije. (Vrbošić, J., 1997.)

Useljenički valovi srpskog stanovništva u Istočnu Hrvatsku nastavljeni su i u razdoblju 1921.-1931. godine, pa su Srbi povećali broj (sa 107.552 na 147.558 ili za 37,2%) i udjel (sa 18,4% na 22% ili za 19,6%) u ukupnom istočnohrvatskom pučanstvu.⁸ Posljedica je to otvaranja snažnih migracijskih smjerova iz Srbije prema Hrvatskoj, čemu je u prilog išao tadašnji banovinski upravno-teritorijalni ustroj (od 1929.) monarhističke Jugoslavije, koji je u cjelosti rascjepkao hrvatski državni i etnički prostor (pa tako i istočnohrvatski), te ga tako lakše podvrgnuo središnjoj beogradskoj vlasti. Planskim političkim, gospodarstvenim i drugim pritiscima vlast je nastojala potisnuti izvorno hrvatsko pučanstvo Istočne Hrvatske, naročito njezinog krajnjeg istočnog dijela uz tok Dunava, koji je 1929. godine bio priključen tzv. Dunavskoj banovini, čime je prvi puta taj prostor administrativno bio vezan uz srpski, južno od Dunava (iako to de iure nije bila država Srbija, jer nje tada nema). O uspjehu toga nauma najbolje govore podaci o smanjenju udjela Hrvata u ukupnom stanovništvu kraja u razdoblju 1921.-1931. godine za 2,7% (sa 55,1% na 53,6%), te povećanju njihova broja od tek 11,5% (sa 322.120 na 359.014), što je više od tri puta manje od intenziteta porasta srpskog pučanstva u istome razdoblju (37,2%).

U promatranom je razdoblju (1921.-1931.) nastavljen pad broja i udjela mađarskog stanovništva (-4,2%, odnosno -17,1%), dok su Nijemci zabilježili blagi porast broja (za 1,5%), ali značajan pad udjela u ukupnom stanovništvu kraja (-11,5%).

SUVREMENE ZNAČAJKE ETNIČKE STRUKTURE ISTOČNE HRVATSKE (1948.-1991.)

U kraljevini Jugoslaviji popis pučanstva 1941. nije obavljen zbog početka drugog svjetskog rata, a procjena je etničke strukture u razdoblju 1931.-1941. bitno otežana neadekvatnim popisima 1921. i 1931. godine, koji nisu na zadovoljavajući način riješili pitanje određenja etničke pripadnosti stanovništva. Tijekom rata (1941.-1945.) i poraća (1945.-1948.) na (istočno)hrvatskom je prostoru bitno izmijenjena ukupna slika naseljenosti, zbog velikih neposrednih i posrednih demografskih gubitaka, kao posljedici izravnih ratnih stradanja, te snažnih migracijskih gibanja. Prvi je, službeni, popis stanovništva u Hrvatskoj po svršetku drugoga svjetskog rata obavljen 1948. godine, i njime je ustanovljena etnička slika kraja na temelju koje je moguće razmjerno pouzdano pratiti etnodemografska kretanja u Istočnoj Hrvatskoj u drugoj polovici XX. stoljeća. Važno je, međutim, naglasiti da je istočnohrvatski prostor neposredno prije kraja rata i u prvim poratnim godinama bio poprištem brojnih i snažnih iseljeničkih i kolonizacijskih struja (potaknutih novim političko-teritorijalnim i agrarnim promjenama i reformama), koje su bitno odredile etničku sliku naseljenosti 1948. godine i kasnije.

Prema rezultatima popisa stanovništva 1948. godine (tablica 1. i slika 2.) u Istočnoj je Hrvatskoj živjelo 689.894. stanovnika ili 18,3% pučanstva Hrvatske. U odnosu na 1931. godinu, unatoč ratnim zbivanjima, to je porast broja stanovnika od čak 4,4% (istodobno je ukupno stanovništvo Hrvatske smanjeno za 0,1%). Rezultat je to, ponajprije, trogodišnjeg (1945.-1948.) kolonizacijskog vala u sklopu opće politike naseljavanja napuštenih i otetih posjeda u ravničarskim predjelima bivše Jugoslavije nakon provedene druge agrarne reforme 1945. godine.

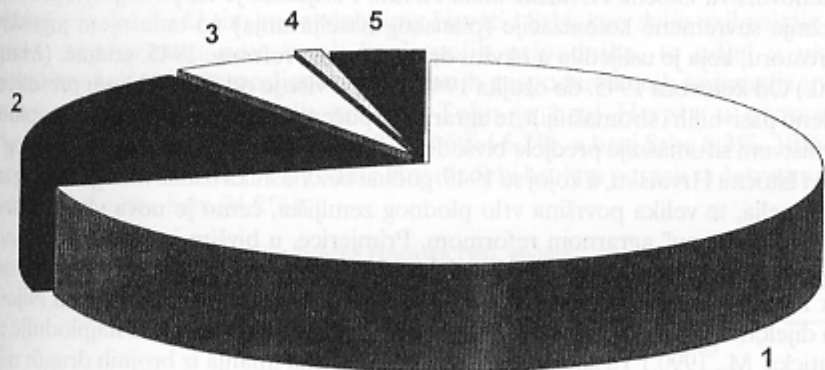
Tab. 1. Etnička struktura stanovništva Istočne Hrvatske 1948. godine.

Etnička pripadnost	Apsolutni pokazatelj	Razmjerni pokazatelj
Hrvati	484845	70.28
Srbi	133100	19.29
Slovenci	3429	0.5
Makedonci	359	0.05
Crnogorci	570	0.08
Neopredjeljeni Muslimani	407	0.06
Bugari	115	0.02
Česi	4284	0.62
Slovaci	8306	1.2
Rusi	996	0.14
Rusini - Ukrajinci	5359	0.78
Mađari	36294	5.26
Nijemci	7696	1.12
Ostali i nepoznato	4034	0.58
Svega	689894	100

Izvor: Konačni rezultati popisa stanovništva od 15. 3. 1948., Knjiga 9, Stanovništvo po narodnosti, SZS, Beograd, 1954.

Etnička je struktura stanovništva Istočne Hrvatske 1948. godine bila slijedeća: od ukupnog je pučanstva Hrvata bilo 70,3%, Srba 19,3%, Mađara 5,3%, Slovaka 1,2%, Nijemaca 1,1%, Slovenaca 0,5%, te ostalih (Makedonaca, Crnogoraca, neopredjeljenih muslimana, Bugara, Čeha, Rusina, Ukrajinaca, kao i nepoznatih) 2,3%. Iz potonjih je podataka očito, da su se najveće promjene u odnosu na međupopisna razdoblja između dva svjetska rata, zbile kod njemačkog, mađarskog i srpskog, odnosno, hrvatskog stanovništva, pri čemu je kod prve tri etničke skupine zabilježeno znakovito i značajno smanjenje, a kod druge skupine povećanje broja i udjela u ukupnoj populaciji kraja.

Osobito je važno istaknuti veliko brojčano nazadovanje njemačkog stanovništva Istočne Hrvatske. Možemo čak govoriti o njihovoj drastičnoj eliminaciji sa ovih prostora. Još je 1910. godine u Istočnoj Hrvatskoj živjelo gotovo 80.000 Nijemaca, pri čemu su tada činili 13,5% stanovništva i bili treći po broju pripadnika narod u Istočnoj Hrvatskoj (iza Hrvata i Srba, a ispred Mađara). Raspadom

Sl. 2. Etnička struktura stanovništva Istočne Hrvatske 1948. godine; 1. Hrvati, 2. Srbi, 3. Mađari, 4. Nijemci, 5. Ostali i nepoznato

Fig. 2 Ethnic structure of the population of Eastern Croatia in 1948; 1. Croats, 2. Serbs, 3. Hungarians, 4. Germans, 5. Other and Unknown

Austro-Ugarske Nijemci su došli u vrlo loš politički položaj, što je rezultiralo njihovim masovnim iseljavanjem, koje je svoje najtragičnije razmjere doživjelo pred kraj i po svršetku drugoga svjetskog rata. (Geiger, V., 1991.) Tako je 1948. godine u Istočnoj Hrvatskoj bilo popisano svega 7.696 Nijemaca, što je u odnosu na 1910. godinu (kada je bio zabilježen njihov najveći broj u XX. stoljeću) smanjenje od čak 90,3%. Dakle, devet od deset Nijemaca je u nešto manje od 40 godina, dragovoljno ili pod prisilom, napustilo istočnohrvatski prostor. Mnoštvo je uplašanih i nesnalažljivih osoba, tijekom 1944. i prve polovice 1945. godine, napustilo svoja imanja i naselja i otišlo u nepoznato, a dio je stradao u ratnim zbivanjima, te u odmazdi od strane nove komunističke vlasti, o čemu još uvijek nema preciznih podataka. Nažalost, smanjenje njemačkog pučanstva Istočne Hrvatske nastavljeno je i dalje - popis 1991. godine je, kako ćemo kasnije vidjeti, utvrdio svega 1.227 Nijemaca (i Austrijanaca) i skromnih 0,13% ukupnog pučanstva kraja.

Izraženo smanjenje broja svojih pripadnika imali su i Mađari, iako ono nije bilo tako snažno kao kod njemačkog stanovništva, ali je kontinuirano sve od 1910. godine. Tako je 1948. u Istočnoj Hrvatskoj popisano tek nešto više od 36.000 Mađara, što je u odnosu na 1910. godinu smanjenje od 45%. Dakle, Mađari su u Istočnoj Hrvatskoj po broju i udjelu svojih pripadnika bili gotovo prepolovljeni. Unatoč potonjem smanjenju, Mađari su 1948. godine zadržali razmjerno visok udjel (5,3%) u ukupnom pučanstvu, te su postali treća po broju etnička skupina promatranog prostora (iza hrvatske i srpske, a ispred slovačke).

U odnosu na prethodni popis stanovništva (1931.) smanjenje su 1948. godine zabilježili i Srbi (9,8% ukupnog broja, te 12,3% udjela). Posljedica je to ratnih stradanja, ali i iseljavanja prema Srbiji tijekom rata, koje je poticala NDH, želeći ispraviti posljedice kolonizacije "solunskih dobrovoljaca" po svršetku prvoga svjetskog rata.

Nasuprot Nijemcima, Mađarima i Srbima, godine su 1948. značajan porast broja i udjela u stanovništvu Istočne Hrvatske imali Hrvati. Posljedica je to, ponajprije, provedene najopsežnije suvremene kolonizacije (planskog naseljavanja) na tadašnjem jugoslavenskom prostoru, koja je uslijedila u okviru druge agrarne reforme 1945. godine. (Maticka, M., 1990.) Od kolovoza 1945. do ožujka 1948. godine više je od 350.000 ljudi preseljeno iz naslijeđeno pasivnijih i siromašnijih, te agrarno napučenijih krajeva u ravničarske, plodnije i stanovništvom siromašnije predjele bivše Jugoslavije. Dio je toga velikog selidbenog vala zahvatio i Istočnu Hrvatsku, u kojoj su 1945. godine bez vlasnika ostale mnoge kuće, pa čak i čitava naselja, te velika površina vrlo plodnog zemljišta, čemu je nova vlast pridružila imovinu "oslobodenu" agrarnom reformom. Primjerice, u bivšim je kotarevima Istočne Hrvatske: Đakovo, Osijek, Slavonski Brod, Valpovo, Vinkovci, Vukovar i Županja, ostalo tijekom 1945. godine napušteno više od 60 sela, koja su prije rata nastanjivali Nijemci i manjim dijelom Mađari, sa gotovo 8.000 posjeda, te blizu 70.000 hektara najplodnije zemlje. (Maticka, M., 1990.) Ta su naselja, kao i pojedinačna imanja iz brojnih drugih mjesta Istočne Hrvatske, bila odredištem brojnih, ponajviše, hrvatskih obitelji koje su u potrazi za poslom i boljim životom došle na hrvatski istok. To su razlozi zbog čega je porast Hrvata (35%) u razdoblju od 1931. do 1948. godine bio višestruko veći od porasta ukupnog stanovništva kraja (4,4%). Za razliku od pretežno srpske kolonizacije ("solunski dobrovoljci") nakon prvoga svjetskog rata, plansko je naseljavanje Istočne Hrvatske između 1945. i 1948. godine imalo sve značajke svojevrstne kroatizacije kraja. Dok je još 1931. udjel Hrvata u Istočnoj Hrvatskoj bio tek nešto iznad 50% (53,6%), 1948. godine se popeo na vrlo visokih 70,3%.

Tab. 2. Etnička struktura stanovništva Istočne Hrvatske 1953. godine.

Etnička pripadnost	Apsolutni pokazatelj	Razmjerni pokazatelj
Hrvati	519492	70.85
Srbi	144186	19.67
Slovenci	3545	0.48
Makedonci	558	0.07
Crnogorci	855	0.12
Jugoslaveni-muslimani	2226	0.3
Česi i Slovaci	10800	1.47
Talijani	530	0.07
Mađari	33735	4.6
Nijemci	8186	1.12
Ostali Slaveni	6663	0.92
Ostali neslavenci	1580	0.22
Nepoznato	784	0.11
Svega	733190	100

Izvor: Popis stanovništva 1953., Knjiga 11, Starost, pismenost i narodnost SZS, Beograd, 1960.

U međupopisnim razdobljima 1948.-1953., 1953.-1961. i 1961.-1971. godine nije bilo značajnijih promjena u oblikovanju etnodemografske slike Istočne Hrvatske. (tablice 2., 3., 4. i 5.) U tim su razdobljima Hrvati i Srbi, kao dvije najbrojnije etničke skupine, neprekinuto povećavali broj svojih pripadnika, te udjel u ukupnom stanovništvu kraja, što je posljedica intenzivnih gospodarstvenih imigracija u Istočnu Hrvatsku 1950-tih i 1960-tih godina. Tako je broj Hrvata u promatranim međupopisnim razdobljima rastao 7,1%, 12,6% i 5,2%, a broj Srba 8,3%, 12% i 2,4%, što znači da su od 1948. do 1971. godine Hrvati i Srbi brojem porasli za četvrtinu svojega broja (Hrvati 27%, Srbi 24,2%).

Tab. 3. Etnička struktura stanovništva Istočne Hrvatske 1961. godine.

Etnička pripadnost	Apsolutni pokazatelj	Razmjerni pokazatelj
Hrvati	585009	72.63
Srbi	161421	20.11
Slovenci	3398	0.42
Makedonci	847	0.11
Crnogorci	1163	0.14
Muslimani (etn.prip.)	1112	0.14
Jugoslaveni neopredjeljeni	3014	0.37
Albanci	456	0.06
Mađari	30253	3.76
Turci	640	0.08
Slovaci	6637	0.82
Rumunji	712	0.09
Bugari	84	0.01
Talijani	384	0.05
Česi	2362	0.29
Ostali i nepoznato	7418	0.92
Svega	805421	100

Izvor: Popis stanovništva 1961., Knjiga 6, Vitalna, etnička i migraciona obeležja, SZS, Beograd, 1967.

S druge je, pak strane, broj pripadnika ostalih etničkih skupina uglavnom stagnirao ili padao. Izuzetak predstavljaju pripadnici naroda, čije su se matične republike nalazile na jugoistoku bivše Jugoslavije i koji su se, potaknuti boljim gospodarstvenim mogućnostima razvoja, u razmjerno značajnom broju naseljavali u istočne predjele Hrvatske. Riječ je, ponajprije, o Crnogorcima i Makedoncima, kod kojih je porast broja pripadnika u razdobljima 1948.-1953., 1953.-1961. i 1961.-1971. godine bio višestruko veći od porasta bilo koje druge etničke skupine (pa čak i Hrvata i Srba) u Istočnoj Hrvatskoj. No, kako je riječ o apsolutno malenom broju stanovnika, njihov rast nije bitnije utjecao na oblikovanje etničke slike naseljenosti istočnohrvatskog prostora.⁹

Tab. 4. Etnička struktura stanovništva Istočne Hrvatske 1971., 1981. i 1991. godine.

Godine	Pokazatelj	Svega	Hrvati	Crnogorci	Makedonci	Muslimani	Slovenci	Srbi	Albanci	Austr. i Nijemci	Bugari	Česi	Mađari	Poljaci
1971	Apsolutni	858136	615549	1529	1044	3415	2552	165311	607	1634	118	1502	25292	398
	Razmjerni	100	71.73	0.18	0.12	0.4	0.3	19.26	0.07	0.19	0.01	0.18	2.95	0.05
1981	Apsolutni	867646	579496	1392	806	3209	1696	132335	1021	984	84	1267	18169	296
	Razmjerni	100	66.79	0.16	0.09	0.37	0.2	15.25	0.12	0.11	0.01	0.15	2.1	0.03
1991	Apsolutni	892035	647512	1433	925	4463	1452	146916	1747	1227	67	727	15895	207
	Razmjerni	100	72.59	0.16	0.1	0.5	0.16	16.47	0.2	0.13	0.01	0.08	1.78	0.02

Godine	Pokazatelj	Romi	Rumunji	Rusi	Rusini	Slovaci	Talijani	Ukrajinci	Jugoslaveni	Ostali i nepoznato
1971	Apsolutni	545	323	373	3464	4961	190	1896	21874	5559
	Razmjerni	0.06	0.04	0.04	0.4	0.58	0.02	0.22	2.55	0.65
1981	Apsolutni	601	344	179	3023	5222	146	1661	97826	17889
	Razmjerni	0.07	0.04	0.02	0.35	0.6	0.02	0.19	11.23	2.06
1991	Apsolutni	1309	510	127	2857	4183	162	1477	31767	27072
	Razmjerni	0.15	0.06	0.01	0.32	0.47	0.02	0.17	3.56	3.03

Izvor: Popis stanovništva 1991., Narodnosni sastav stanovništva Hrvatske po naseljima, Dokumentacija 881, RZSRH, Zagreb, 1992.

Tab. 5. Pokazatelj međupopisne dinamike stanovništva Istočne Hrvatske prema etničkoj pripadnosti 1948.-1991. godine.

Etnička pripadnost	1948	1953	1961	1971	1981	1991
Hrvati	0	107.1	112.6	105.2	94.1	111.7
Srbi	0	108.3	112.0	102.4	80.1	111.0
Crnogorci	0	150.0	130.0	131.5	91.0	102.9
Makedonci	0	155.4	151.8	123.3	77.2	114.8
Slovinci	0	103.4	95.9	75.1	66.5	85.6
Muslimani*	0	0	0	0	94.0	139.1
Albanci**	0	0	0	133.1	168.2	171.1
Nijemci***	0	106.4	0	0	60.2	124.7
Mađari	0	92.9	89.7	83.6	71.8	87.5
Česi	0	0****	0	63.6	84.4	57.4
Slovaci	0	0*****	0	74.7	105.3	80.1
Rusini*****	0	0	0	0	87.3	94.5
Ukrajinci*****	0	0	0	0	87.6	88.9
Jugoslaveni*****	0	0	0	0	447.2	32.5
Ukupno	0	106.3	109.9	106.5	101.1	102.8

* Do 1971. nije moguće ustanoviti točan broj Muslimana zbog razlika u popisnim definicijama, o čemu je bilo riječi u metodološkim napomenama, pa stoga pokazatelji za godine 1953. i 1961. nisu izračunati.

** Albanci u popisima 1948. i 1953. nisu iskazani kao zasebna etnička skupina.

*** Nijemci 1961. nisu iskazani kao zasebna etnička skupina.

**** Godine 1953. Česi su iskazani zajedno sa Slovacima.

***** Godine 1953. Slovaci su iskazani zajedno sa Česima.

***** Godine 1948. Rusini su iskazani zajedno sa Ukrajincima, a godine 1953. i 1961. su uključeni bili u ostalo stanovništvo.

***** Godine 1948. Ukrajinci su iskazani zajedno s Rusinima, a godine 1953. i 1961. su uključeni bili u ostalo stanovništvo.

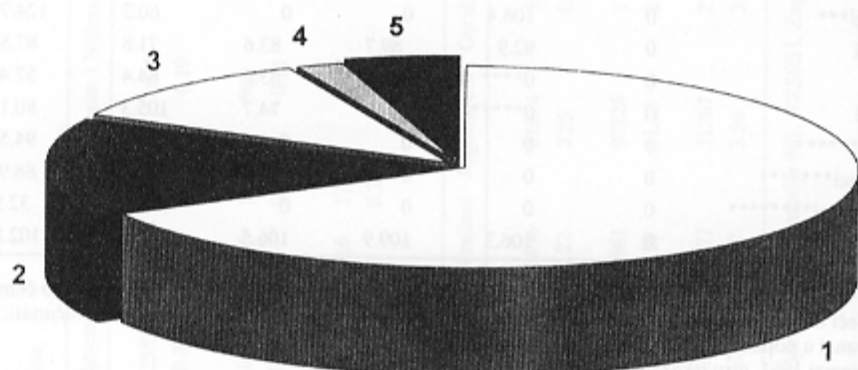
***** Zbog različitih popisnih definicija kretanje Jugoslavena je pouzdano moguće pratiti tek od 1971.

Izvor: Tablice 1., 2., 3. i 4. ovoga članka.

Ostale etničke skupine, naročito: Nijemci, Mađari, Česi, Slovaci, Slovinci, Rusini, Ukrajinci, bilježe daljnje kontinuirano brojčano smanjenje, pa možemo nakon 1948. godine govoriti o određenom obliku etničke homogenizacije naseljenosti Istočne Hrvatske, sa dva vrlo jasno izražena pola - jedan čini hrvatsko stanovništvo, sa prosječnim udjelom u ukupnoj populaciji kraja većim od 70%, dok drugi pol čine pripadnici ostalih etničkih skupina, među kojima svojim brojem i udjelom jedino odskae srpsko pučanstvo (prosječno 19,6%).

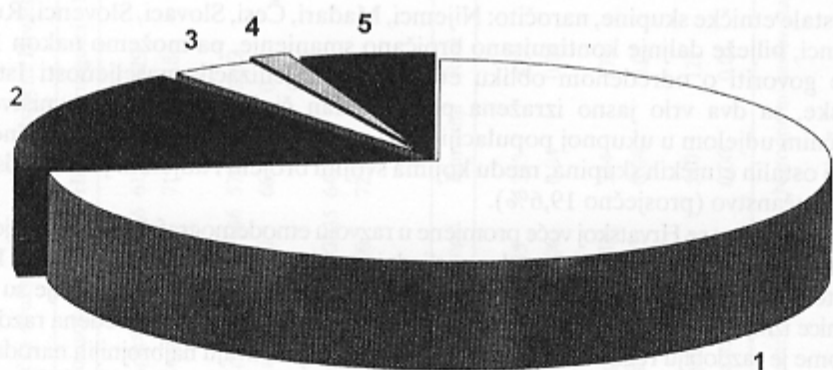
U Istočnoj su se Hrvatskoj veće promjene u razvoju etnodemografske slike naseljenosti u drugoj polovici XX. stoljeća zbile u dva posljednja međupopisna razdoblja - između 1971. i 1981., te 1981. i 1991. godine, pa je o njima, uistinu, nužno reći nešto više. Dvije su bitne odrednice izmjena etničke strukture pučanstva Istočne Hrvatske u dva navedena razdoblja. U prvome je razdoblju registriran, ne samo veliki pad udjela dvaju najbrojnijih naroda promatranog prostora - Hrvata i Srba - već i pad njihova apsolutnog broja (što kod Hrvata nije bio slučaj još od početka stoljeća, a kod Srba od 1948. godine), te istodobno, porast broja i udjela etnički neizjašnjenog stanovništva, ponajprije, Jugoslavena. U drugome je, pak razdoblju na važnosti i intenzitetu dobio sasvim suprotan proces. Naime, u skladu sa društveno-

gospodarstvenim promjenama na području bivše Jugoslavije, koje su početkom 1990-tih godina rezultirale oživotvorenjem ideje o hrvatskoj državnosti i samostalnosti, ali i jačanjem velikosrpske ideje o teritorijalnom širenju prema zapadu, došlo je do promjena u popisnom izjašnjavanju hrvatskog pučanstva s obzirom na etničku pripadnost. Potonje se, ponajprije i najjasnije, odrazilo kroz snažno "odumiranje" Jugoslavena, odnosno, intenzivan porast Hrvata, Srba i drugih, koji su se u prethodnom međupopisnom razdoblju izjašnjavali Jugoslavenima. Kako su se potonje povijesno-političke promjene odrazile na oblikovanje etničke strukture istočnohrvatskog prostora najizravnije pokazuju podaci iz tablica 4. i 5. (slike 3. i 4.)

Sl. 3. Etnička struktura stanovništva Istočne Hrvatske 1981. godine; 1. Hrvati, 2. Srbi, 3. Jugoslaveni, 4. Mađari, 5. Ostali i nepoznato

Fig. 3 Ethnic structure of the population of Eastern Croatia in 1981; 1. Croats, 2. Serbs, 3. Yugoslavs, 4. Hungarians, 5. Others and Unknown

Sl. 4. Etnička struktura stanovništva Istočne Hrvatske 1991. godine.

Fig. 4 Ethnic structure of the population of Eastern Croatia in 1991.

Za ocjenu tih promjena prvo ćemo se poslužiti podacima iz popisa 1971. godine prema kojima je u Istočnoj Hrvatskoj živjelo 858.136 stanovnika ili 19,4% stanovništva Hrvatske. Popisano je tada bilo: 615.549 Hrvata (71,7%), 165.311 Srba (19,3%), 25.292 Mađara (2,9%), 21.874 Jugoslavena (2,6%), 4.961 Slovaka (0,6%), 3.464 Rusina (0,4%), 3.415 Muslimana (0,4%), 2.552 Slovenaca (0,3%), 1.896 Ukrajinaca (0,2%), 1.634 Nijemaca i Austrijanaca (0,2%), 1.529 Crnogoraca (0,2%), 1.044 Makedonaca (0,1%), te ostalih (i nepoznato) 9.615 (1,1%). Iako je još uvijek udjel etnički izjašnjenog stanovništva bitno veći od 90%, Jugoslaveni su već bili četvrta po brojnosti skupina u ukupnom stanovništvu Istočne Hrvatske (iza Hrvata, Srba i Mađara, a ispred Slovaka). Njihov će se broj i udjel do 1981. godine vrlo intenzivno povećati.

Burna društveno-politička zbivanja 1970.-tih godina i ranih 1980.-tih na tlu Hrvatske umnogome su utjecala na stupanj etničke (ne)izjašnjenosti stanovništva, koji je najviše i najizravnije došao do izražaja u popisu pučanstva 1981. godine. Rezultati toga popisa stanovništva pokazali su ukupno smanjenje hrvatskog i srpskog stanovništva (i mađarskog, njemačkog, češkog, rusinskog, ukrajinskog, makedonskog, slovenskog, crnogorskog), a znatan porast Jugoslavena, kao kategorije etnički neizjašnjenog stanovništva. Tako je u odnosu na 1971. broj Hrvata 1981. godine smanjen za 5,9%, Srba za 19,9%, Crnogoraca za 9%, Makedonaca za 22,8%, Slovenaca za 33,5%, Muslimana za 6%, Nijemaca za 39,8%, Mađara za 28,2%, Čeha za 15,6%, Rusina za 12,7%, te Ukrajinaca za 12,4%, dok su uz Jugoslavena (porast od 347,2% !), porast broja pripadnika imali još jedino Albanci (68,2%) i Slovaci (5,3%). Dakako da su ove promjene u dinamici kretanja pojedinih etničkih skupina Istočne Hrvatske od 1971. do 1981. godine rezultirale izmjenama njihovih udjela u ukupnom stanovništvu kraja. Godine je 1981. Hrvata u Istočnoj Hrvatskoj bilo 66,8%, Srba 15,3%, Mađara 2,1%, Slovaka 0,6%, Rusina 0,4%,..., a Jugoslavena čak 11,2%. Dakle, svaki deseti stanovnik Istočne Hrvatske je 1981. godine ostao etnički neizjašnjen. Valja naglasiti da su Jugoslaveni 1981. godine "dale" sve etničke skupine Istočne Hrvatske, a nikako samo Srbi.¹⁰

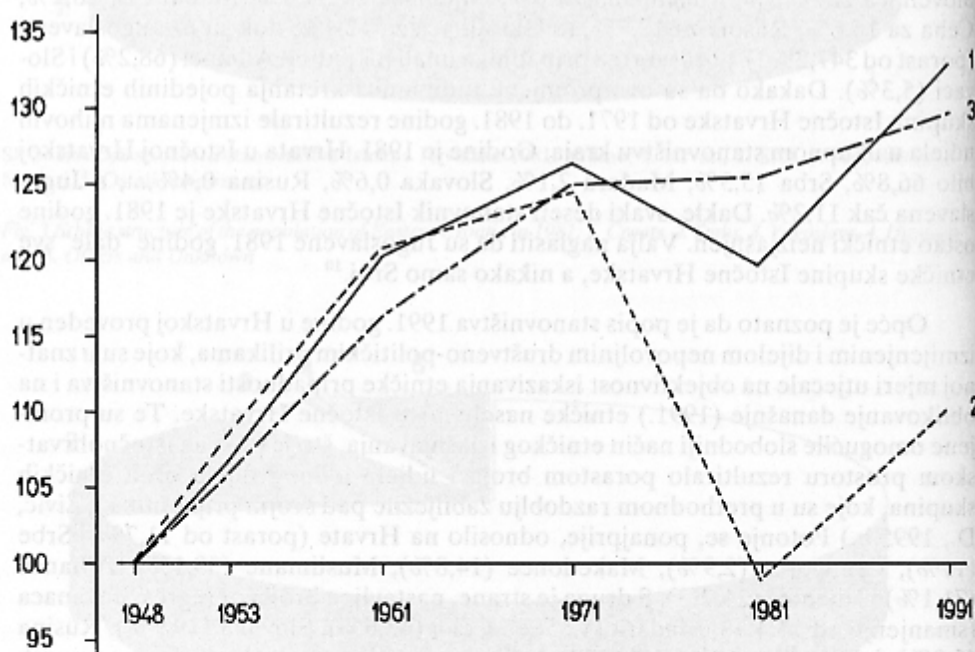
Opće je poznato da je popis stanovništva 1991. godine u Hrvatskoj proveden u izmijenjenim i dijelom nepovoljnim društveno-političkim prilikama, koje su u znatnoj mjeri utjecale na objektivnost iskazivanja etničke pripadnosti stanovništva i na oblikovanje današnje (1991.) etničke naseljenosti Istočne Hrvatske. Te su promjene omogućile slobodniji način etničkog izjašnjavanja, što je pak, na istočnohrvatskom prostoru rezultiralo porastom broja i udjela jednog dijela onih etničkih skupina, koje su u prethodnom razdoblju zabilježile pad svojih pripadnika. (Živić, D., 1995.b.) Potonje se, ponajprije, odnosilo na Hrvate (porast od 11,7%), Srbe (11%), Crnogorce (2,9%), Makedonce (14,8%), Muslimane (39,1%), Albance (71,1%) i Nijemce (24,7%). S druge je strane, nastavljen brojčani regres Slovenaca (smanjenje od 14,4%), Mađara (12,5%), Čeha (42,6%), Slovaka (19,9%), Rusina (5,8%) i Ukrajinaca (11,1%). Međutim, najočitija se posljedica suvremenih društveno-političkih zbivanja zrcali u smanjenju broja i udjela stanovništva Istočne Hrvatske koji su se u popisu 1981. godine izjasnili "Jugoslavenima". Tako je 1991. bilo za 67,5% manje "Jugoslavena" negoli 1981. godine. Istodobno je njihov udjel sa 11,2% smanjen na svega 3,6%. Slijedeći će popis stanovništva vjerojatno označiti njihov potpuni nestanak sa (istočno)hrvatskih prostora.

Navedene su promjene rezultirale oblikovanjem etničke slike naseljenosti u kojoj je 1991. godine popisano bilo: 647.512 Hrvata (72,6%), 146.916 Srba (16,5%), 31.767 Jugoslavena (3,6%), 15.895 Mađara (1,8%), 4.463 Muslimana (0,5%), 4.183 Slovaka (0,5%), 2.857 Rusina (0,3%), te 38.442 ostalih i nepoznato (4,2%).

Promatrajući cjelokupno razdoblje etnodemografskog razvoja Istočne Hrvatske jasno uočavamo da su između 1948.-1991. godine najveći brojčani rast imali pripadnici makedonske (57,7%) i crnogorske (51,4%) etničke skupine, no njihovo je značenje u ukupnoj etničkoj strukturi kraja, kako smo već prije naveli, razmjerno malo. Mnogo je važnije i znakovitije usporediti kretanje hrvatskog i srpskog stanovništva, kao dvije najbrojnije etničke skupine Istočne Hrvatske. (slika 5.)

U promatranom su razdoblju Hrvati svojim brojem porasli po stopi tri puta većoj (33,6%) od stope porasta srpskog stanovništva (10,4%), pa čak i nešto većoj od stope rasta ukupnog pučanstva Istočne Hrvatske (29,3%). Dakle, Istočna je Hrvatska u smislu brojčanog razvoja etničkih skupina u drugoj polovici ovoga stoljeća neosporno doživjela svojevrsnu hrvatsku etničku homogenizaciju.

Potonje navedene etnodemografske promjene Istočne Hrvatske odgovarajuće su se odrazile u prostornom rasporedu pojedinih etničkih skupina, što otkrivaju rezultati popisa 1991. godine. (tablice 6., 7. i 8., te slike 6., 7. i 8.)

Sl. 5. Pokazatelj kretanja broja Hrvata (1), Srba (2) i ukupnog stanovništva Istočne Hrvatske (3) 1948.-1991. godine (1948=100).

Fig. 5 Index of trends of the number of Croats (1), Serbs (2) and total population of Eastern Croatia (3) 1948-1991 (1948=100).

Tab. 6. Etnička struktura naselja sa hrvatskom, srpskom i ostalom većinom stanovnika Istočne Hrvatske 1991. godine.

Većina	Broj naselja	% u uk. broju naselja I. H.	Broj stanovnika	% stanovništva I. H.	Hrvati	% Srbi	%	Ostali i nepoznato	%	
Hrvati	597	70.1	778157	87.2	627308	80.6	76428	9.8	74421	9.6
Srbi	229	26.9	98752	11.1	17031	17.2	69598	70.5	12123	12.3
Ostali**	19	2.2	14968	1.7	3099	20.7	816	5.5	11053	73.8
Ukupno	852*	100*	892035	100	647512	72.6	146916	16.5	97607	10.9

* Ukupan broj naselja Istočne Hrvatske za koja je mogla biti ustanovljena apsolutna ili razmjerna etnička većina prema popisu 1991. godine zapravo je 845, a ne 852 naselja. Razlika postoji stoga što je u dva naselja kraja (Podunavlje i Makleševac) ustanovljen jednak broj Hrvata i Srba, a u pet naselja (Sudaraž, Borojevci, Crna Klada, Mihajlje i Šušnjari) nije te godine popisani niti jedan žitelj.

** Naselja sa većinom mađarskog stanovništva su: Novi Bezdan, Kopačevo, Vardarac, Lug, Suza, Kotlina, Kamenac, Podolje, Zmajevac i Batina u belomanastirskom kraju; Čakovci u vukovarskom kraju, Korog u vinkovačkom kraju, te Hrastlin i Laslovo u osječkom kraju; naselja sa većinom rusinsko-ukrajinskog stanovništva su: Mikluševci i Petrovci u vukovarskom kraju; naselja sa slovačkom većinom su: Josipovac Punitovački u dakovačkom i Jelisavac u našičkom kraju; naselje sa češkom većinom stanovništva je Bjeliševac u požeškom kraju.

Izvor: Popis stanovništva 1991., Narodnosni sastav stanovništva Hrvatske po naseljima, Dokumentacija 881, RZSRH, Zagreb, 1992.

Tab. 7. Etnička naselja sa većinom mađarskog, rusinsko-ukrajinskog, češkog i slovačkog stanovništva Istočne Hrvatske 1991. godine.

Većina	Pokazatelj	Ukupno	Hrvati	Srbi	Mađari	Ost. i nep.	
Mađari	Apsolutni	10701	2289	574	6159	1679	
	Razmjerni	100	21.4	5.4	57.6	15.6	
Većina	Pokazatelj	Ukupno	Hrvati	Srbi	Rusini	Ukrajinci	Ost. i nep.
Rusini- Ukrajinci	Apsolutni	1962	117	239	1230	237	139
	Razmjerni	100	6	12.2	62.7	12.1	7
Većina	Pokazatelj	Ukupno	Hrvati	Srbi	Slovaci	Ost. i nep.	
Slovaci	Apsolutni	2181	652	3	1456	70	
	Razmjerni	100	29.9	0.1	66.8	3.2	
Većina	Pokazatelj	Ukupno	Hrvati	Srbi	Česi	Ost. i nep.	
Česi	Apsolutni	123	41	0	78	4	
	Razmjerni	100	33.3	0	63.4	3.3	

Izvor: Popis stanovništva 1991., Narodnosni sastav stanovništva Hrvatske po naseljima, Dokumentacija 881, RZSRH, Zagreb, 1992.

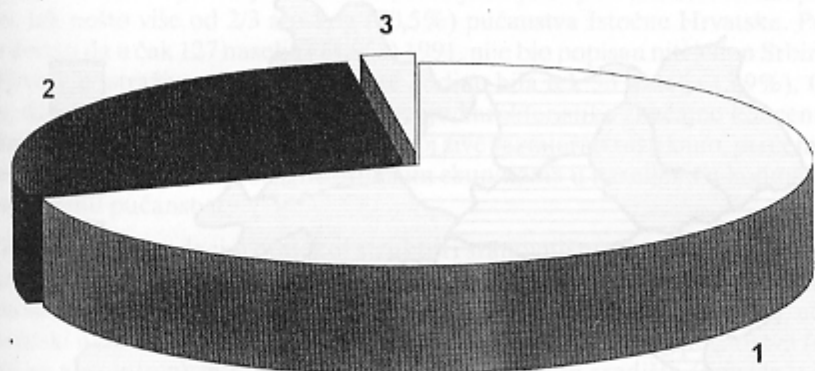
Tab. 8. Etnička struktura bivših općinskih središta Istočne Hrvatske 1991. godine.

Općinska središta	Ukupno	Hrvati	Srbi	Ostali i nepoznat	Ukupno	Hrvati	Srbi	Ostali i nepoznato
Beli Manastir	10146	3262	3770	3114	100	32.2	37.2	30.6
Donji Miholjac	6935	5829	510	1616	100	84.1	7.4	8.5
Đakovo	20317	18787	732	798	100	92.5	3.6	3.9
Našice	8235	6816	734	685	100	82.2	8.9	8.3
Nova Gradiška	14044	10140	2263	1641	100	72.2	16.1	11.7
Orahovica	4314	2999	771	544	100	69.5	17.9	12.6
Osijek	104761	74254	15985	14522	100	70.9	15.3	13.8
Požega	21046	15862	3130	2054	100	75.4	14.9	9.7
Slatina	11416	6046	4270	1100	100	53	37.4	9.6
Slavonski Brod	55683	44541	4685	6457	100	80	8.4	11.6
Valpovo	8205	7347	317	541	100	89.5	3.9	6.6
Vinkovci	35347	28115	3763	3469	100	79.5	10.6	9.9
Vukovar	44639	21065	14425	9149	100	47.2	32.3	20.5
Županja	11947	10835	308	804	100	90.7	2.6	6.7
Svega	357035	255898	55663	45474	100	71.7	15.6	12.7

Izvor: Popis stanovništva 1991., Narodnosni sastav stanovništva Hrvatske po naseljima, Dokumentacija 881, RZSRH, Zagreb, 1992.

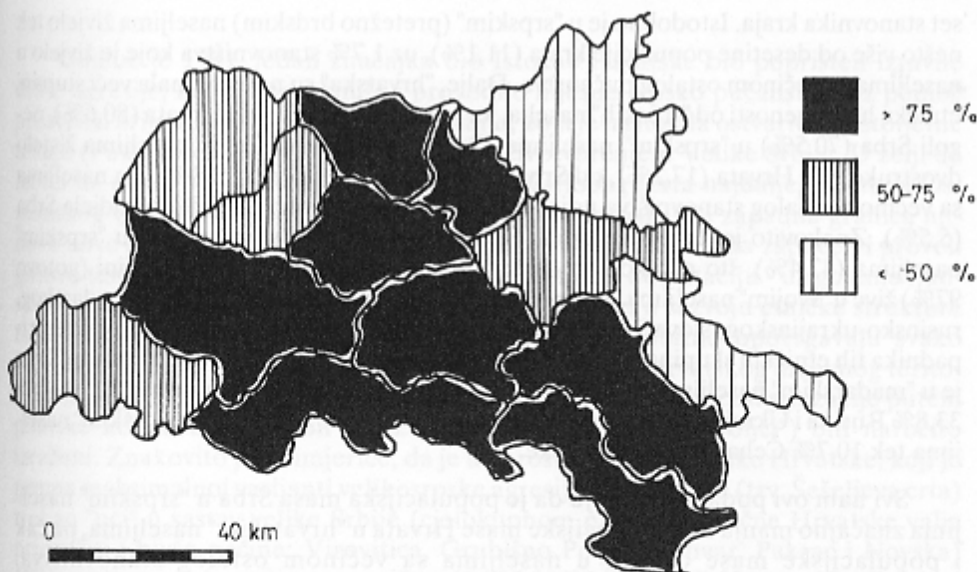
Prema posljednjem je popisu pučanstva (1991.) na prostoru Istočne Hrvatske bilo 852 naselja.¹¹ Analiza je pokazala da su 1991. godine u 597 naselja Istočne Hrvatske (70,1%) većinu činili Hrvati, u 229 naselja (26,9%) Srbi, a u 19 naselja (2,2%) pripadnici mađarske (14 naselja), rusinsko-ukrajinske (2), slovačke (2) i češke etničke skupine (1).¹² U svim je bivšim općinama Istočne Hrvatske hrvatsko stanovništvo činilo apsolutnu ili razmjernu većinu u najvećem broju naselja. Primjerice, u županjskoj u svih 16 naselja, valpovačkoj u 96,3%, slavonskobrodskoj u 96,7%, đakovačkoj u 87,5%, našičkoj u 80,7% naselja. Nešto manji udjel "hrvatskih" naselja zabilježen je u bivšoj slatinskoj (53,6%), orahovačkoj (59,1%), belomanastirskoj (50%) i vukovarskoj općini (51,7%). Istodobno je udjel "srpskih" naselja nešto veći bio u slatinskoj (46,4%), orahovačkoj (30%), novogradiškoj (33,7%), osječkoj (38,9%), požeškoj (33,5%), vinkovačkoj (30%) i vukovarskoj (34,5%), a bitno manji u valpovačkoj (3,7%), slavonskobrodskoj (3,3%), đakovačkoj (10,7%) i našičkoj općini (17,5%). U bivšoj županjskoj općini 1991. godine nije bilo naselja sa većinom Srba.

Iako je udjel "srpskih" u ukupnom broju naselja Istočne Hrvatske bitno veći (26,9%) od udjela Srba u ukupnom pučanstvu kraja (16,5%) detaljnija raščlamba pokazuje da istraživani prostor i s obzirom na prostorni raspored etničkih skupina pokazuje sve značajke izvornog hrvatskog prostora. Naime, godine je 1991. u "hrvatskim" naseljima živjelo čak 87,2% stanovništva Istočne Hrvatske, dakle, gotovo devet od de-

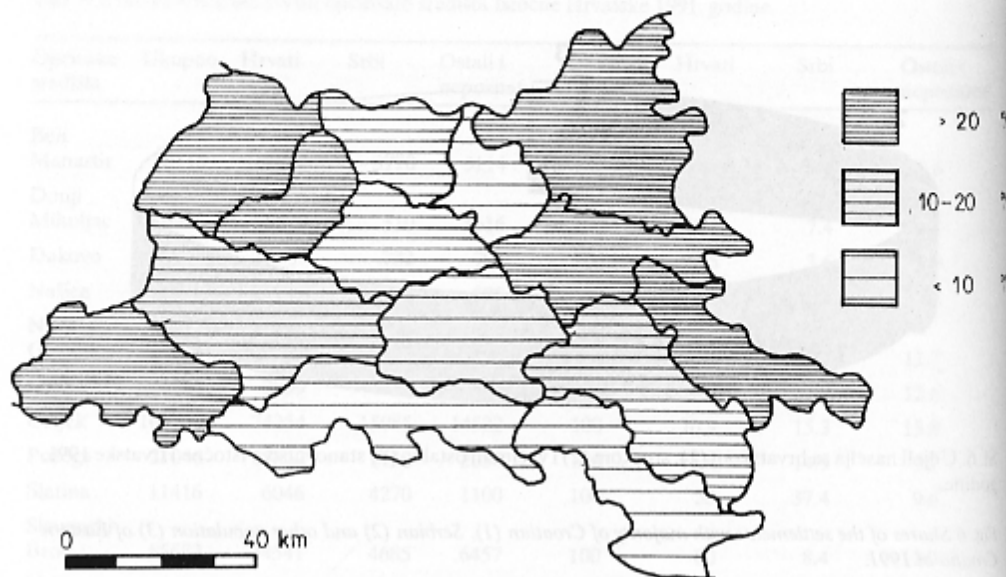
Sl. 6. Udjeli naselja sa hrvatskom (1), srpskom (2) i većinom ostalog (3) stanovništva Istočne Hrvatske 1991. godine.

Fig. 6 Shares of the settlements with majority of Croatian (1), Serbian (2) and other population (3) of Eastern Croatia in 1991.

Sl. 7. Bivše općine Istočne Hrvatske prema udjelu hrvatskog stanovništva u njima 1991. godine.

Fig. 7 Former municipalities of Eastern Croatia according to the share of the Croatian population in them in 1991.

Sl. 8. Bivše općine Istočne Hrvatske prema udjelu srpskog stanovništva u njima 1991. godine.

Fig. 8 Former municipalities of Eastern Croatia according to the share of the Serbian population in them in 1991.

set stanovnika kraja. Istodobno je u "srpskim" (pretežno brdskim) naseljima živjelo tek nešto više od desetine populacije kraja (11,1%), uz 1,7% stanovništva koje je živjelo u naseljima sa većinom ostalog pučanstva. Dalje, "hrvatska" su naselja imala veći stupanj etničke homogenosti od "srpskih" naselja, jer je u njima živjelo više Hrvata (80,6%), negoli Srba (70,5%) u "srpskim" naseljima. Osim toga, u "srpskim" je naseljima živjelo dvostruko više Hrvata (17,2%), od Srba u "hrvatskim" naseljima (9,8%). I u naseljima sa većinom ostalog stanovništva udjel je Hrvata bio bitno veći (20,7%) od udjela Srba (5,5%). Znakovito je da je više Srba (52%) živjelo u "hrvatskim" negoli u "srpskim" naseljima (47,4%), što nikako nije slučaj kod Hrvata, koji u gotovo 97% žive u "svojim" naseljima. Valja istaknuti da je u naseljima sa većinom mađarskog, rusinsko-ukrajinskog, slovačkog i češkog stanovništva živjelo manje od polovice pripadnika tih etničkih skupina koje su 1991. godine popisane u Istočnoj Hrvatskoj. Tako je u "mađarskim" naseljima živjelo 38,7% Mađara, u "rusinsko-ukrajinskim" naseljima 33,8% Rusina i Ukrajinaca, u "slovačkim" naseljima 34,8% Slovaka, te u "češkim" naseljima tek 10,7% Čeha Istočne Hrvatske.

Svi nam ovi podaci pokazuju da je populacijska masa Srba u "srpskim" naseljima značajno manja od populacijske mase Hrvata u "hrvatskim" naseljima, pa čak i populacijske mase ostalih u naseljima sa većinom ostalog stanovništva. Prosječan broj stanovnika u "hrvatskim" naseljima (1.303) više od tri puta je veći od prosječnog broja stanovnika u "srpskim" naseljima (431). Dok u naseljima sa hrvatskom većinom prosječno živi više od tisuću Hrvata (1.050), u naseljima sa srpskom većinom živi tek nešto više od tristotine Srba (304). U nedostatku populacijske mase Srbi su, želeći opravdati agresiju na Hrvatsku, naročito isticali

razmjerno veliki broj naselja, međutim, i u njima je živjelo tek 11,1% ukupnog, odnosno, tek nešto više od 2/3 srpskog (70,5%) pučanstva Istočne Hrvatske. Potonjem treba dodati da u čak 127 naselja (14,9%) 1991. nije bio popisan niti jedan Srbin, a da su bez Hrvata u istraživanom prostoru iste godine bila tek 33 naselja (3,9%). Očito je, dakle, da za razliku od Hrvata koji pokazuju karakteristike značajne koncentracije u "svojim" naseljima, Srbi u Istočnoj Hrvatskoj žive razmjerno raštrkano, pri čemu njihov najveći broj živi izmještan s drugim etničkim skupinama u naseljima u kojima oni sami ne čine većinu pučanstva.

Znakoviti su podaci o etničkoj strukturi stanovništva gradskih (bivša općinska središta) i ostalih naselja Istočne Hrvatske 1991. godine. (tablica 8.) Iz njih je vidljivo da su Srbi razmjernu većinu imali jedino u Belom Manastiru (37,2%), no i ovdje su nesrpski narodi, uz hrvatski narod, činili gotovo 2/3 ukupnog pučanstva (62,8%). Hrvati su apsolutnu većinu činili u 12 bivših općinskih središta (najviše u Đakovu 92,5%, a "najmanje" u Slatini 53%), a razmjernu većinu u Vukovaru (47,2%), no i ovdje je udjel Srba (32,3%) bio znatno manji od udjela Hrvata. Valja istaknuti da je udjel srpskog stanovništva veći od 30% bio tek u tri bivša općinska središta (Beli Manastir, Slatina i Vukovar), dok je u ostalim bio manji od 20% ukupnog stanovništva.¹³

UTJECAJ RATA I OKUPACIJE (1991.-1997.) NA ETNODEMOGRAFSKI RAZVOJ ISTOČNE HRVATSKE

Godine je 1991. jedan značajan dio Istočne Hrvatske bio poprišten izravne ratne agresije, koju je potaknulo i provodilo mjesno srpsko pučanstvo, uz pomoć prosrpski orijentirane JNA, te države Srbije, koja je nastojala ostvariti dvostoljetne težnje (Pavličević, D., 1993.a, 1993.b.) za oživotvorenjem Velike Srbije. U želji da izbiju na crtu - Virovitica-Karlovac-Ogulin-Karlobag (crta najdaljeg nastupa Osmanskog Carstva na području Hrvatske), koja je trebala biti zapadna granica njihove nove države (velike Srbije), suvremeni su osvajači sa istoka započeli i proveli gotovo temeljitu okupaciju, te materijalnu i kulturnu devastaciju - uz golema ljudska stradanja - istočnog dijela hrvatske države. Podaci o razvoju etničke strukture Istočne Hrvatske, koje smo prethodno iznijeli, nepobitno opovrgavaju svako isključivo etničko pravo Srba i države Srbije na ovaj dio hrvatskog državnog teritorija, te potvrđuju izvorne hrvatske značajke kraja, iako su procesi srbizacije putem planske kolonizacije nakon 1918. godine ("solunski dobrovoljci") bili naročito izraženi. Znakovito je, primjerice, da je na prostoru kontinentske Hrvatske, koji je prema maksimalnoj varijanti velikosrpske agresije na Hrvatsku (tzv. Šešeljeva crta) trebao "ući" u sastav velike Srbije (cjelokupnom prostoru Istočne Hrvatske valja pridružiti i bivše općine: Virovitica, Grubišno Polje, Daruvar, Pakrac i Novska) 1991. godine od ukupnog stanovništva (1.035 099) bilo 70,2% Hrvata, 18,1% Srba i 11,7% ostalih, dakle, gotovo 82% nesrpskog pučanstva!

Ratna agresija je izazvala velike poremećaje u ukupnom demografskom razvoju kraja, što još uvijek ne možemo u cjelosti brojčano iskazati. Kada je riječ o poremetnjama etnodemografskog razvoja, brojčani su pokazatelji više nego jasni.

Velikosrpski je agresor, na dan 3. siječnja 1992. godine (potpisano Sarajevsko primirje), pod okupacijom držao 153 naselja ili 18% naselja Istočne Hrvatske, i to: 52 naselja bivše belomanastirske, 29 naselja novogradiške, 17 naselja osječke, 26 naselja vinkovačke i 29 naselja vukovarske općine. (Šterc, S. i Pokos, N., 1993.) To znači da je agresor bio okupirao sva naselja belomanastirske i vukovarske općine, te 65% naselja vinkovačke, 28% naselja novogradiške i 47% naselja osječke općine. Nesrpsku su većinu stanovnika (hrvatsku, mađarsku, rusinsko-ukrajinsku) imala 83 naselja (55,6%), a srpsku 68 naselja (44,4%). Među okupiranim naseljima Hrvati su većinu imali u belomanastirskoj (51,9% "hrvatskih" i 25% "srpskih"), vinkovačkoj (50% "hrvatskih" i 46,2% "srpskih") i vukovarskoj općini (55,2% "hrvatskih" i 34,5% "srpskih"), a Srbi u osječkoj (29,4% "hrvatskih" i 64,7% "srpskih") i novogradiškoj općini (24,1% "hrvatskih" i 75,9 "srpskih").

Etnička struktura ratom ugroženih područja Istočne Hrvatske (tablica 9.) nedvojbeno pokazuje da je na taj prostor izvršena ratna agresija bez ikakvih etničkih opravdanja. Naime, u analiziranom je prostoru (4.405 četvornih kilometara ili 39,7% površine Istočne Hrvatske) živjelo 1991. godine 462.902 stanovnika (51,9% stanovništva Istočne Hrvatske), daleko najviše Hrvata (292.589 ili 63,2%), potom Srba (104.184 ili 22,5%), te ostalih i nepoznato (66.128 ili 14,3%). Etnička struktura stanovništva samo okupiranih naselja Istočne Hrvatske (153 od 852) također potvrđuje tezu da se velikosrpska ratna agresija na Hrvatsku, a naročito na njezin istočni, panonski i podunavski dio, ponajprije, vodila radi ostvarenja teritorijalnih ciljeva, a ne poradi zaštite navodno ugroženih ljudskih, etničkih i vjerskih prava mjesnog srpskog pučanstva, kao i poradi nekakvih povijesnih prava države Srbije na ovaj prostor.

Tab. 9. Etnička struktura stanovništva ratom ugroženih područja Istočne Hrvatske 1991. godine.*

Bivše općine	Pokazatelj	Svega	Hrvati	Srbi	Ostali i nepoznato
Beli Manastir	Apsolutni	54265	22740	13851	17674
	Razmjerni	100	41.9	25.5	32.6
Osijek	Apsolutni	165253	110934	33146	21173
	Razmjerni	100	67.1	20.1	12.8
Nova Gradiška	Apsolutni	60749	43692	12572	4485
	Razmjerni	100	71.9	20.7	7.4
Vinkovci	Apsolutni	98445	78313	13170	6962
	Razmjerni	100	79.6	13.4	7
Vukovar	Apsolutni	84189	36910	31445	15834
	Razmjerni	100	43.8	37.4	18.8
Ukupno	Apsolutni	462902	292589	104184	66128
	Razmjerni	100	63.2	22.5	14.3

* Riječ je o područjima (bivšim općinama) Istočne Hrvatske koje su na dan 3. siječnja 1992. godine imali okupiranih naselja (Beli Manastir 52, Osijek 17, Nova Gradiška 29, Vinkovci 26 i Vukovar 29).

Izvor: Popis stanovništva 1991., Narodnosni sastav stanovništva Hrvatske po naseljima, Dokumentacija 881, RZSRH, Zagreb, 1992.

U okupiranim je naseljima Istočne Hrvatske živjelo, prema popisu pučanstva 1991. godine, 207.725 stanovnika, ili 23,3% stanovništva Istočne Hrvatske, odnosno 4,3% ukupnog hrvatskog stanovništva. Od ukupnog je stanovništva Hrvata bilo 89.810 ili 43,2%, Srba 76.656 ili 36,9%, te ostalih (i nepoznato) 41.259 ili 19,9%. Dakle, nesrpskog je pučanstva u okupiranim naseljima Istočne Hrvatske bilo gotovo dvije trećine (63,1%), dok su Srbi u okupiranim naseljima činili tek nešto više od trećine pučanstva tih naselja, te tek nešto više od polovice (52,2%) svih Srba Istočne Hrvatske. Ako su i nastojali zauzeti "svoja" naselja, smatrajući se ugroženima od ponovno uspostavljene hrvatske države, zbog čega su pri tom morali osvojiti i razrušiti još više naselja sa većinom nesrpskog stanovništva. Srbi su, odnosno država Srbija, nastojali prisvojiti, ne samo dijelove Istočne Hrvatske u kojima su činili izrazitu većinu, već i one prostore u kojima su bili u manjini, pa čak i ona naselja u kojima Srba 1991. godine nije niti bilo. Primjerice, u 21 okupiranom naselju Istočne Hrvatske (13,7%) godine 1991. je bilo popisano manje od deset Srba, a od njih, u tri naselja (Donje Novo Selo, Podgrađe, Pivare) nije bilo niti jednog Srbina.

Tab. 10. Prognanici Istočne Hrvatske prema općinama prognostva (stanje, 1. srpnja 1996.)

Općine prognostva Istočne Hrvatske	Broj stanovnika 1991.	Broj prognanika	% prognanika u uk. stan. 1991.	% prognanika u uk. broju hrv. progn.
Beli Manastir	54265	19985	36.82	9.5
Đakovo	52954	5	0.01	0
Nova Gradiška	60749	3368	5.54	1.6
Orahovica	15631	94	0.6	0.04
Osijek	165253	12689	7.68	6.03
Požega	71745	245	0.34	0.12
Slatina	31227	15	0.05	0.01
Slavonski Brod	114249	354	0.31	0.17
Valpovo	33108	5	0.02	0
Vinkovci	98445	16184	16.44	7.69
Vukovar	84189	34464	40.93	16.38
Županja	49026	133	0.27	0.06
Ukupno	830841	87541	10.54	41.62
Ostale hrvatske općine*	608244	122800	20.19	58.38
Svega	1439085	210341	14.62	100

* Od ostalih općina prognostva posebno su se po broju prognanika, prema stanju od 1. srpnja 1996. isticali: Benkovac (9914), Drniš (11179), Dubrovnik (6079), Glina (6760), Karlovac (6087), Knin (3014), Hrvatska Kostajnica (3602), Novska (4356), Obrovac (3650), Pakrac (7087), Petrinja (13819), Sinj (5450), Slunj (9902), Šibenik (5648) i Vrginmost (3447).

Tab. 11. Etnička struktura prognanika Istočne Hrvatske (stanje 1. srpnja 1996.).

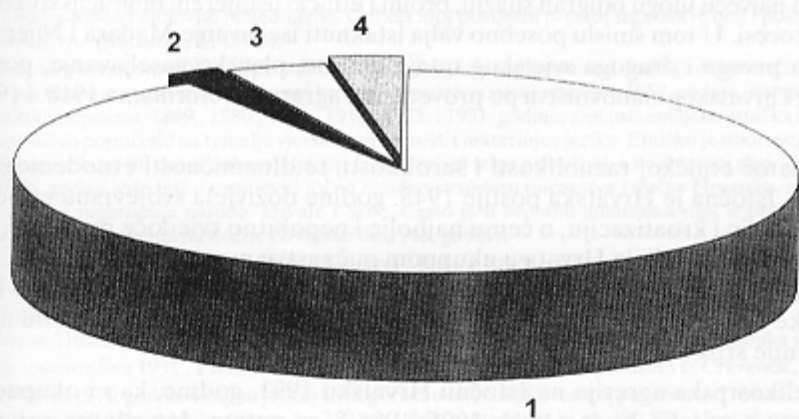
Općina progonstva	Pokazatelj	Ukupno	Hrvati	Srbi	Mađari	Rusini i Ukrajinci	Slovaci	Ostali i nepoznato
Beli								
Manastir	Apsolutni	19985	17258	289	1949	7	21	461
	Razmjerni	100	86.4	1.4	9.8	0	0.1	2.3
Đakovo	Apsolutni	5	5	0	0	0	0	0
	Razmjerni	100	100	0	0	0	0	0
Nova								
Gradiška	Apsolutni	3368	3128	175	1	0	1	63
	Razmjerni	100	92.9	5.2	0	0	0	1.9
Orahovica	Apsolutni	94	52	42	0	0	0	0
	Razmjerni	100	55.3	44.7	0	0	0	0
Osijek	Apsolutni	12689	11297	491	685	8	11	197
	Razmjerni	100	89.1	3.9	5.4	0	0.1	1.5
Požega	Apsolutni	245	89	154	0	0	0	2
	Razmjerni	100	36.3	62.9	0	0	0	0.8
Slatina	Apsolutni	15	5	10	0	0	0	0
	Razmjerni	100	33.3	66.7	0	0	0	0
Slavonski								
Brod	Apsolutni	354	349	2	0	0	0	3
	Razmjerni	100	98.6	0.6	0	0	0	0.8
Valpovo	Apsolutni	5	5	0	0	0	0	0
	Razmjerni	100	100	0	0	0	0	0
Vinkovci	Apsolutni	16184	15222	114	666	34	17	131
	Razmjerni	100	94.1	0.7	4.1	0.2	0.1	0.8
Vukovar	Apsolutni	34464	31779	543	488	882	169	603
	Razmjerni	100	92.2	1.6	1.4	2.6	0.5	1.7
Županja	Apsolutni	133	129	1	0	0	0	3
	Razmjerni	100	97	0.8	0	0	0	2.2
Ukupno	Apsolutni	87541	79318	1821	3789	931	219	1463
	Razmjerni	100	90.6	2.1	4.3	1.1	0.3	1.6

Izvor: Ured za prognanike i izbjeglice Vlade Republike Hrvatske (baza podataka), stanje 1. srpnja 1996.

Najviše dokaza o provedenom etničkom čišćenju jednog značajnog dijela Istočne Hrvatske, te o poremetnjama etnodemografske slike naseljenosti, nam pružaju podaci o etničkoj strukturi prognanik stanovništva kraja.¹⁴ (tablice 10. i 11. i slika 9.) Na dan 1. srpnja 1996. godine u bazi podataka Ureda za prognanike i izbjeglice Vlade Republike Hrvatske nalazilo se ukupno 210.341 prognanika, ili 14,6% hrvatskog stanovništva. Gledajući regionalno, najviše je prognanika upravo dolazilo iz Istočne

Hrvatske - čak 87.541 ili 41,6% svih hrvatskih prognanika, iako je stanovništvo ovoga prostora 1991. godine činilo tek 18,6% ukupnog pučanstva Hrvatske.¹⁵ Podaci pokazuju da je velikosrpski agresor protjerao 9,8% pučanstva istočnohrvatskog kraja. Posebno su se isticala općine progona: Vukovar (34.464), Beli Manastir (19.985), Vinkovci (16.184), Osijek (12.689) i Nova Gradiška (3.368). One su zajedno dale 86.690 prognanika, odnosno, 41,2% prognanika Hrvatske, iako je u njima 1991. godine živjela tek desetina (9,7%) ukupnog hrvatskog pučanstva. Iz tih je općina, dakle, prognana bila gotovo petina prijeratnog pučanstva (18,7%), te čak 42,1% stanovništva okupiranih naselja Istočne Hrvatske.

Golemu većinu prognanika Istočne Hrvatske činili su Hrvati (79.318 ili 90,6%). Pripadnika ostalih etničkih skupina bilo je znatno manje (9,4%). Među njima su se jedino isticali Mađari (3.789 ili 4,3%), Srbi (1.821 ili 2,1%), Rusini i Ukrajinci (931 ili 1,1%), te Slovaci (219 ili 0,3%). U prognaničkoj populaciji Istočne Hrvatske Hrvati su većinu imali u belomanastirskoj (86,4%), đakovačkoj (100%), novogradiškoj (92,9%), orahovičkoj (55,3%), osječkoj (89,1%), slavonskobrodskoj (98,6%), valpovačkoj (100%), vinkovačkoj (94,1%), vukovarskoj (92,2%) i županjskoj (97%), a Srbi u požeškoj (62,9%) i slatinskoj općini (66,7%). Ako izdvojimo samo općine progona koje su na dan 3. siječnja 1992. godine imale okupiranih naselja (Beli Manastir, Nova Gradiška, Osijek, Vinkovci, Vukovar) onda su podaci o etničkoj strukturi prognanog stanovništva još izraženiji u korist hrvatskog pučanstva. Naime, iz potonjih je općina prognano 86.690 stanovnika ili 41,7% od prijeratnog broja stanovnika okupiranih naselja, najviše, dakako, Hrvata (78.684 ili 90,8%), potom Mađara (3.789 ili 4,4%), Srba (1.612 ili 1,9%), te ostalih i nepoznato (2.605 ili 2,9%). Potonji podaci nedvojbeno pokazuju da je iz okupiranih naselja navedenih pet općina

Sl. 9. Etnička struktura prognanika Istočne Hrvatske; 1. Hrvati, 2. Srbi, 3. Mađari, 4. Ostali i nepoznato

Fig. 9 Ethnic structure of the exiled population of Eastern Croatia; 1. Croats, 2. Serbs, 3. Hungarians, 4. Others and Unknown

progonstva, sa najvećim brojem prognanika Istočne Hrvatske, velikosrpski agresor protjerao 87,6% Hrvata, tek 2,1% Srba, te 15,5% pripadnika ostalih etničkih skupina i nepoznato od njihova prijeratnog broja.

Nakon što su do kraja 1991. godine, te u svibnju 1995. godine u vojno-redarstvenim akcijama Hrvatske vojske oslobođena okupirana naselja u bivšoj orahovičkoj, slatinskoj, požeškoj i novogradiškoj općini u njih su se počeli vraćati njihovi protjerani stanovnici. Do sredine 1998. godine najveći se broj prognanika vratio u bivša okupirana naselja toga dijela Istočne Hrvatske. Povratak prognanika svojim domovima u hrvatsko Podunavlje (bivše općine Beli Manastir, Osijek, Vinkovci, Vukovar) uslijedio je tek po okončanju procesa mirne reintegracije u hrvatski državni ustroj, u siječnju 1998. godine. Sredinom 1998. godine ostalo je još oko 70.000 ljudi (prognanika) vratiti u hrvatsko Podunavlje.

Valja naglasiti da je Istočnu Hrvatsku tijekom velikosrpske okupacije i po njezinom svršetku, po procjenama UNHCR-a i Ureda za prognanike i izbjeglice Vlade Republike Hrvatske, napustilo oko 50.000 osoba, najvećma, pripadnika srpske etničke skupine. Tijekom 1997. i 1998. godine, na temelju Plana povratka, manji se dio toga izbjeglog (raseljenog) srpskog stanovništva vratio u svoja naselja, ponajviše u zapadni dio Istočne Hrvatske, koji je oslobođen "Bljeskom" u svibnju 1995. godine.

ZAKLJUČAK

Etnodemografska je dinamika Istočne Hrvatske u drugoj polovici 20. stoljeća bitno određena društvenim i političkim zbivanjima, koja su potresala ovaj prostor od početka stoljeća do danas. Današnja je etnička slika naseljenosti determinirana i utječana burnim povijesnim zbivanjima tijekom i po svršetku dvaju svjetskih ratova, pri čemu su najveću ulogu odigrali snažni, brojni i etnički usmjereni migracijsko/kolonizacijski procesi. U tom smislu posebno valja istaknuti iseljavanje Mađara i Nijemaca po svršetku prvoga i drugoga svjetskog rata, odnosno, plansko naseljavanje, ponajviše, srpskog i hrvatskog stanovništva po provedenim agrarnim reformama 1918. i 1945. godine.

Unatoč etničkoj raznolikosti i šarolikosti, te dinamičnosti etnodemografskih procesa, Istočna je Hrvatska poslije 1945. godine doživjela svojevrstu etničku homogenizaciju i kroatizaciju, o čemu najbolje i nepobitno svjedoče podaci o porastu broja, a naročito udjela Hrvata u ukupnom pučanstvu prostora sa 53,6% (1931.) na 70,3% (1948.), odnosno, 72,6% (1991.) Istodobno nehrvatsko stanovništvo Istočne Hrvatske čini bitno manje od trećine ukupnog stanovništva kraja, a među njima je najbrojnije srpsko pučanstvo.

Velikosrpska agresija na Istočnu Hrvatsku 1991. godine, kao i okupacija gotovo petine naselja kraja (1991.-1995./1998.), sa gotovo četvrtinom prijeratnog stanovništva, izazvala značajne poremetnje u etnodemografskom razvoju istočnohrvatskog prostora. Izvršivši temeljito etničko čišćenje zaposjednutog prostora (protjerana desetina ukupnog istočnohrvatskog pučanstva, odnosno, gotovo polovica stanovništva okupiranih naselja), poglavito hrvatskog naroda (protjerano

blizu 90% Hrvata koji su prije rata živjeli u okupiranim naseljima), agresor je, možemo slobodno reći, obavio veliki posao na učvršćenju, ne samo prostorne, već i demografske srpske okupacije jednog značajnijeg dijela istočnohrvatskog prostora. Oslobođanjem okupiranih područja 1995. godine i svršetkom procesa mirne reintegracije stekli su se uvjeti za povratak svih prognanih, izbjeglih i raseljenih osoba u svoja naselja, pri čemu je moguće, barem, ublažiti etnodemografske posljedice rata i okupacije na istoku Hrvatske.

POZIVNE BILJEŠKE

- 1 Navedene županije svojom površinom obuhvaćaju širi prostor negoli je to u regionalno-geografskom smislu (nodalno-funktionalnom) Istočna Hrvatska. Ukupna površina navedenih županija iznosi: 12.295 km² (21,7% površine Hrvatske) - Virovitičko-podravska - 2.330 km², Požeško-slavonska - 2.491 km², Brodsko-posavska - 2.034 km², Osječko-baranjska - 2.999 km² i Vukovarsko-srijemska - 2.441 km² (prije posljednjih lokalnih izbora i izbora za Županijski dom Sabora Republike Hrvatske, u mjesecu travnju 1997. godine, izvršene su manje teritorijalne korelacije potonjih županija, na njih u ovome radu nije bilo moguće brojčano iskazati). U navedenim je županijama, prema popisu pučanstva iz 1991. godine, živjelo 975.359 stanovnika (20,4% stanovništva Hrvatske).
- 2 Detaljnije o tom, uistinu, dugom i dramatičnom razdoblju hrvatske povijesti vidjeti u knjizi Ive Mažurana: Hrvati i Osmansko Carstvo, Goldeng marketing, Zagreb, 1998.
- 3 Više o povijesnim, političkim i etnodemografskim promjenama u predosmanskom i osmanskom razdoblju u Istočnoj Hrvatskoj vidjeti u: Pavičić, S. (1953.): Podrijetlo hrvatskih i srpskih naselja i govora u Slavoniji, Djela JAZU, Knjiga 47, Zagreb i Pavičić, S. (1970.): Slavonija u svom naselnom razvitku od trinaestog stoljeća do danas, Zbornik I znanstvenog sabora Slavonije i Baranje, Osijek.
- 4 O demografskim posljedicama osmanskoga razdoblja u Hrvatskoj Mažuran će napisati i sljedeće: "Za dva stoljeća osmanske najezde zadesila je Hrvatsku i hrvatski narod prava katastrofa, kakvu nije doživio niti jedan narod u Europi. U prah i pepeo bilo je pretvoreno oko 3.000 naselja, a zajedno s njima iščezlo je i stanovništvo. Nestale su Makarska, Skradinska, Kninska, Krbavska, Bosansko-dakovačka i Srijemska biskupija sa svojim kaptolima... Propalo je nekoliko tisuća plemićkih kurija, zatrti je srednje i niže plemstvo i svećenstvo, uništeni su obrazovni sloj stanovništva, kulturna dobra i svi tragovi pismenosti, a na tisuće žena, djece i muškaraca odvedeni su u zarobljeništvo. Ništa manje stradalo ih je na bojnopolju braneci svoju zemlju, slobodu i opstojnost... U tri stoljeća ratovanja s Osmanskim Carstvom bila je Hrvatska raskomadana i duhovno razjedinjena. Gubeći svoj povijesni prostor izgubila je ona i polovicu svoga stanovništva." (Mažuran, I., 1998.).
- 5 U hrvatskim je krajevima prvi popis stanovništva temeljen na suvremenim demografskim načelima (popisane sve skupine stanovništva i poznat kritični trenutak popisa) obavljen 1857. godine, no njime, kao ni narednim popisima: 1869., 1880., 1900., 1910., 1921. i 1931. godine, nije ustanovljena etnička slika, jer se stanovništvo popisivalo na temelju vjerske pripadnosti i materinjeg jezika. Etničku je sliku moguće dobiti samo usporedbom tih dvaju pokazatelja, pri čemu je riječ tek o približnoj, a ne stvarnoj slici. Zbog toga je do 1948. godine vrlo teško ustanoviti točnu etničku strukturu pučanstva Istočne Hrvatske, poglavito za njezina dva najbrojnija naroda: Hrvate i Srbe. Često je u brojnim analizama riječ o pretpostavljenoj etničkoj slici naseljenosti Istočne Hrvatske do 1948. godine.
- 6 U međupopisnom je razdoblju 1910.-1921. broj Mađara Istočne Hrvatske smanjen sa 65.952 na 47.728 pripadnika ili za 27,6%, a broj Nijemaca sa 79.542 na 76.784 pripadnika ili za 3,5%. Istodobno je udjel Mađara u ukupnom stanovništvu smanjen za 26,8%, a udjel Nijemaca za 3,0%.
- 7 Hrvati sa 310.825 na 322.120 pripadnika ili za 3,6%, a Srbi s 100.147 na 107.552 pripadnika ili za 7,4%.
- 8 Popis stanovništva 1931., Preliminarni rezultati, SZS, Beograd, 1937; preuzeto iz Crkvenčić, I., 1993.
- 9 Od 1948. do 1971. godine ukupan je broj Crnogoraca u Istočnoj Hrvatskoj povećan sa 570 na 1.529 pripadnika ili za 168,2%, a Makedonaca sa 359 na 1.044 pripadnika ili za 190,8%. Unatoč tome velikom povećanju (primjerice, u istom su razdoblju Hrvati brojem porasli za 27,0%, a Srbi za 24,2%) njihov udjel u ukupnom stanovništvu je 1971. godine jedva dosegao 0,18% (Crnogorci), odnosno 0,12% (Makedonci).
- 10 Istraživanja su pokazala da je 1981. godine razmjerno veći broj i udjel "Jugoslavena" zabilježen u onim (bivšim) općinama koje su imale etnički heterogeni sastav stanovništva (u Istočnoj Hrvatskoj to su, prim-

- jerice, bile općine: Beli Manastir, Osijek, Slatina, Vukovar), te da etničko podrijetlo "Jugoslavena" po prilici odgovara etničkoj strukturi preostalog stanovništva u tim općinama. S. Šterc (1991.) je u svojem radu nedvojbeno pokazao da bitnu ulogu u formiranju "Jugoslavena" imaju Hrvati (70-75%), Srbi (15-20%), te ostale etničke skupine (5-10%).
- 11 Stvarno je riječ o 847 naselja, jer u pet naselja (Sudaraž, Borojevci, Crna Klada, Mihajlije i Šušnjari) 1991. godine nije bio popisani niti jedan stalni stanovnik.
- 12 U dva je naselja Istočne Hrvatske 1991. godine zabilježen jednak broj Hrvata i Srba (Podunavlje i Makleševac).
- 13 Više o razvoju etničke skupine gradova Istočne Hrvatske vidjeti u Živić, D. (1998.b): Promjene narodnog sastava stanovništva gradskih naselja Istočne Hrvatske 1910.-1991. godine, Migracijske teme, God. 14, Br. 1-2, Zagreb.
- 14 Izneseni su podaci preuzeti iz baze podataka Ureda za prognanike i izbjeglice Vlade Republike Hrvatske sa stanjem od 1. srpnja 1996. godine. Riječ je o prognanom stanovništvu koje je nakon protjerivanja svoj privremeni smještaj našlo na slobodnom području Hrvatske i koje Ured ima precizno evidentirane po naseljima, te općinama progonstva (sintagma koja se odnosi na bivše općine Hrvatske). Stanovništvo koje je napustilo Hrvatsku i otišlo u SR Jugoslaviju, Bosnu i Hercegovinu, te druge zemlje Europe i svijeta, Ured ne registrira, pa se o njihovom broju može govoriti samo na temelju procjena.
- 15 Po ukupnom se broju i udjelu prognanika na dan 1. srpnja 1996. godine, poslije Istočne Hrvatske, isticala Dalmacija (58.375 ili 27,8%), te Banovina i Kordun (47.260 ili 22,5%). Ostala su hrvatska područja (zapadna Slavonija, Lika) dala 17.165 ili 8,2% prognanika Hrvatske. (Živić, D., 1997.)

LITERATURA

- Bognar, A., 1991.: Razvoj etničke strukture Baranje, Političko-geografska i demografska pitanja Hrvatske, SGD Hrvatske, Zagreb, 293-315.
- Crkvenčić, I., 1991.: Kretanje broja Hrvata u Srbiji i Srba u Hrvatskoj, Političko-geografska i demografska pitanja Hrvatske, SGD Hrvatske, Zagreb, 107-120.
- Crkvenčić, I. i Pepeonik, Z., 1993.: Zapadna Slavonija - razvoj narodnog sastava, Društvena istraživanja, 4-5, IPDI, Zagreb, 335-364.
- Geiger, V., 1991.: Nijemci u Hrvatskoj, Migracijske teme, 7, Zagreb, 319-333.
- Matica, M., 1990.: Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj od 1945. do 1948., Školska knjiga, Stvarnost, Zagreb, 1-186.
- Mažuran, I., 1998.: Hrvati i Osmansko Carstvo, Golden marketing, Zagreb, 364.
- Pavičić, S., 1940.: Vukovarska župa - u razvitku svoga naselja od 13. do 18. stoljeća, I dio, Zagreb, 340.
- Pavičić, S., 1953.: Podrijetlo hrvatskih i srpskih naselja i govora u Slavoniji, Djela JAZU, Knjiga 47, Zagreb.
- Pavičić, S., 1970.: Slavonija u svom naselnom razvitku od trinaestog stoljeća do danas, Zbornik I znanstvenog sabora Slavonije i Baranje, Osijek.
- Pavličević, D., 1993.a.: Dva stoljeća velikosrpskih težnji prema Hrvatskoj, Društvena istraživanja, 4-5, IPDI, Zagreb, 247-283.
- Pavličević, D., 1993.b.: Hrvatske granice u Podunavlju, Zbornik Slavonija, Srijem, Bačka, Baranja, Matica hrvatska, Zagreb.
- Pepeonik, Z., 1991.: Poslijeratne promjene etničkog sastava Hrvatske i utjecaj okruženja, Političko-geografska i demografska pitanja Hrvatske, SGD Hrvatske, Zagreb, 41-60.
- Sić, M., 1968.: Karakteristike i značenje suvremene imigracije u Istočnu Hrvatsku, Zbornik VIII kongresa geografa Jugoslavije, Skopje, 353-364.
- Šterc, S., 1991.: Etničko podrijetlo "Jugoslavena" u Hrvatskoj, Političko-geografska i demografska pitanja Hrvatske, SGD Hrvatske, Zagreb, 141-164.
- Šterc, S. i Pokos, N.: 1993.: Demografski uzroci i posljedice rata protiv Hrvatske, Društvena istraživanja 4-5, IPDI, Zagreb, 305-333.
- Valentić, M., 1991.: Temeljne značajke povijesti Vojne krajine, Povijesni prilozi, 10, ISP, Zagreb, 3-36.
- Valentić, M., 1992.: O etničkom korijenu hrvatskih i bosanskih Srba, Časopis za suvremenu povijest, God. 24. Br. 3, Zagreb, 1-21.

- Vrbošić, J., 1997.: Kategorije i brojčano stanje kolonista u Slavoniji i Baranji između dva svjetska rata, Društvena istraživanja, 28-29, IPDI, Zagreb, 311.
- Wertheimer-Baletić, A., 1993.: Stanovništvo Vukovara i vukovarskog kraja, Globus, Zagreb, 1-239.
- Zlatković-Winter, J., 1993.: Imigracije u Hrvatskoj: skica povijesnog toka, Migracijske teme, 9, Zagreb, 303-323.
- Živić, D., 1995.a.: Promjene u dinamici stanovništva Istočne Hrvatske 1948.-1991., Geografski glasnik, 57, Zagreb, 71-92.
- Živić, D., 1995.b.: Temeljne značajke razvoja narodnosne strukture Istočne Hrvatske, Geografski horizont, 1, Zagreb, 16-29.
- Živić, D., 1997.: Basic Demographic Characteristics of the Displaced Population from the Croatian East, Društvena istraživanja, 28-29, IPDI, Zagreb, 195-216.
- Živić, D., 1998.a.: Narodnosna i konfesionalna struktura prognanika kao pokazatelj etničkog čišćenja, Hrvatski žrtvoslov, Zbornik radova prvog hrvatskog žrtvoslovnog kongresa, Knjiga 1, Zagreb, 543-552.
- Živić, D., 1998.b.: Promjene narodnosnog sastava stanovništva gradskih naselja Istočne Hrvatske 1910.-1991. godine, Migracijske teme, God. 14, Br. 1-2, Zagreb, 99-128.

SUMMARY

Developmet of the Ethnic Structure of Eastern Croatia in the Second Half of the 20th Century

by

Dražen Živić

This paper provides an analysis of the development of the population ethnic structure of Eastern Croatia in the second half of the 20th century, i. e. from 1948 to 1991. In the introduction the author gives a review of the ethnodemographic development of the region till the middle of this century, and then he presents the changes of the number, share and spatial distribution of particular nations and ethnic groups living in Eastern Croatia. In the observed period the ethnodemographic dynamics of Eastern Croatia was determined by important historical events (the First and Second World War), respectively, by their consequences. Numerous, powerful and ethnically directed emigration/colonization processes during and after the world wars (emigration of the Germans and Hungarians and colonization of the Serbs and Croats) were particularly important.

In spite of the ethnic complexity, Eastern Croatia is an original Croatian region, which experienced a specific Croatization and ethnic homogenization after 1945. This is best demonstrated by the data about the increase of the number (33.6%) and share of the Croats (from 53.6% to 72.6%) in the total population of the region from 1948 to 1991. The non-Croatian population made less than one third of the total population of the region, and in 1991, the Serbian population was the most numerous among them (16.5%).

In 1991, the Great-Serbian aggression on Croatia highly influenced the development of the ethnic structure of Eastern Croatia. Namely, one fifth of the settlements with one fourth of the pre-war Eastern Croatian population found themselves under the occupation. In the occupied settlements the Serbs executed a fundamental ethnic cleaning of the non-Serbian, mainly Croatian, population (about 90% of the Croats were exiled), and so they temporarily accomplished not only spatial, but also a demographic occupation of the not small area of the eastern part of the Croatian state territory.